

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут інноватики,
природокористування та інфраструктури
Кафедра фізичної реабілітації і спорту

ПАВЛУСЬ ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ

**ЗМІСТ ТА ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ МАСОВИХ
СПОРТИВНИХ СТУДЕНТСЬКИХ ЗМАГАНЬ**

Спеціальність:
017 Фізична культура і спорт
кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконав студент
групи ФКСм-21
Олександр ПАВЛУСЬ

Підпис

Науковий керівник:
к.н.ф.в. і с., доцент
Маляр Е.І.

підпис

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту
«__» _____ 2023 р.
Завідувач кафедри

Підпис

Тернопіль 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКИХ ЗМАГАНЬ У МАСОВОМУ СПОРТІ.....	6
1.1. Місце і соціокультурні функції змагань в студентському спорті.....	6
1.2. Моніторинг соціально-педагогічного значення змагань з масового спорту студентів	13
1.3. Основні теоретичні засади та напрями підвищення соціально-педагогічної цінності змагань з масового спорту студентів.....	25
Висновки до першого розділу.....	29
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	30
2.1. Методи дослідження.....	30
2.2. Організація дослідження	32
РОЗДІЛ 3. АВТОРСЬКА ПРОГРАМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗМАГАНЬ СТУДЕНТІВ З МАСОВОГО СПОРТУ, ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ.....	32
3.1. Зміст авторської програми.....	32
3.2. Ефективність впровадження авторської програми.....	42
Висновки до третього розділу.....	52
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним з найважливіших завдань сучасної державної молодіжної політики є «...залучення молоді до активних і регулярних занять спортом, а також максимально повне використання величезного соціально-педагогічного потенціалу спортивної діяльності для позитивного впливу на весь комплекс фізичних, розумових і духовних здібностей молоді» [10].

Спорт здатний сприяти збереженню і зміцненню здоров'я, фізичному вдосконаленню, формуванню здорового способу життя. Набуті в результаті спортивної діяльності знання, уміння, інтереси, потреби, ціннісні орієнтації і т.д. перетворюються «...в мотивований, індивідуальний і саморегулюючий процес, формуючи тим самим фізичну культуру, культуру здоров'я, здоровий спосіб життя» [62]. Спорт, в тому числі і спортивні змагання, може відігравати важливу роль у формуванні «...різноманітних психічних якостей і здібностей дітей та підлітків, їхньої психічної культури в цілому, оскільки спортивна діяльність пред'являє високі вимоги до прояву емоційно-вольових якостей і до саморегуляції» [54].

Рішення цієї проблеми особливо актуально для молодих студентів. Студенти представляють категорію населення з підвищеними факторами ризику, до яких відносяться «...нервові і психічне перенапруження, малорухливий спосіб життя, постійні порушення режиму харчування, режиму праці та відпочинку, психологічна невизначеність і соціальна невизначеність при майбутньому працевлаштуванні і т.д. Накопичуючись протягом навчального року і всього навчання в університеті, ці фактори чинять негативний вплив на фізичний, психічний, духовно-моральний стан здоров'я студентів. Їх спортивна діяльність може протидіяти цьому і сприяти підготовці до трудової, професійної діяльності, забезпеченню повноцінної участі в різних сферах суспільного життя» [36].

Увагу дослідників привертають також до «...проблеми організації

спортивної роботи в університеті, спортивної мотивації та активності студентів, місця спорту в їх способі життя, організації студентського спорту» [36, 45, 55].

Останнім часом все частіше постає питання про необхідність поліпшення спортивної роботи в університеті. Незважаючи на велику кількість публікацій, до сих пір відсутній всебічний науковий аналіз змісту і форм організації масових студентських спортивних змагань, їхньої соціально-педагогічної оцінки.

Таким чином, аналіз науково-методичної літератури і власної педагогічної практики дозволяють виявити **протиріччя** між гострою соціальною необхідністю всебічного педагогічного аналізу змісту і форм організації масових спортивних змагань студентів, соціально-педагогічною оцінкою цих змагань і відсутністю такого аналізу і такої оцінки.

Це визначає актуальність теми нашого дослідження, і в той же час служить підставою для вибору об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження.

Об'єкт дослідження - масові спортивні змагання студентів та студентський спорт в цілому як елемент системи сучасної спортивної та вищої професійної освіти.

Предмет дослідження - соціально-педагогічне значення масових спортивних змагань студентів, шляхи його підвищення на основі розробки та впровадження в практику авторської інноваційної моделі організації цих змагань.

Мета дослідження - підвищити соціально-педагогічну ефективність масових спортивних змагань студентів на основі всебічного педагогічного аналізу їх змісту, форм організації, розробки та впровадження в практику інноваційної авторської програми організації цих змагань.

Завдання дослідження:

1. Визначити місце і соціально-культурні функції змагань зі студентського спорту з урахуванням його ролі в реалізації цілей і завдань державної політики у сфері вищої професійної освіти.

2. На основі вітчизняного та зарубіжного досвіду інноваційної організації змагань, а також результатів теоретичного та соціологічного аналізу масових спортивних змагань студентів, розробити авторську програму підвищення соціально-педагогічної значущості цих змагань.

3. В ході педагогічного експерименту впровадити цю програму в практику спортивної роботи в університеті і оцінити її соціально-педагогічну ефективність.

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ЗНАЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКИХ ЗМАГАНЬ У МАСОВОМУ СПОРТІ

1.1. Місце і соціокультурні функції змагань в студентському спорті

Аналіз змісту і форм масово-спортивних змагань студентів в теоретико-методичному плані ґрунтується на розумінні цілей і завдань державної політики у сфері вищої професійної освіти, а також ролі студентського спорту в їх реалізації [166].

Студентський спорт, як і спорт в цілому, «...включає в себе два основних елементи: спортивні змагання і підготовку до них. Причому центральним елементом слід визнати спортивні змагання» [59].

По-перше, сутність спорту полягає в тому, щоб «...виявити і об'єктивно порівняти можливості людини в умовах неантагоністичного суперництва і досягти конкретної мети - виявити переможця. Це пов'язано зі специфічною функцією спортивних змагань - визначенням ієрархії місць суперників - учасників змагань» [47]. Ця функція може бути реалізована: «...при визначенні повної ієрархії місць, коли кожен спортсмен отримує своє особове рангове місце, тобто кожен учасник змагань оцінюється відносно кожного іншого учасника; у визначенні тільки переможця - виділення кращого з суперників; у фіксації запису - результат, який перевершує всі попередні в даному виді діяльності або за певних умов» [35].

Крім цієї «специфічної» функції, спортивні змагання виконують комплекс «неспецифічних», але і важливих функцій у спортивній діяльності. Це, перш за все, такі функції, як навчальна, видовищна, рекреаційна, агітаційна, економічна і престижна [54].

По-друге, підготовка спортсменів спрямована на «...підготовку до спортивних

змагань. Саме останні формують у спортсменів те чи інше ставлення до тренувального процесу, певні завдання цього процесу, на вирішення яких вони орієнтуються» [59].

Спортивні змагання є однією з найбільш ефективних форм організації масової оздоровчо-спортивної роботи. Спортивні змагання виступають не тільки як форма, а й як засіб активізації загальної фізичної, спортивної, прикладної та спортивної підготовки студентів. Спортивні результати є, по суті, інтегративним показником якості та ефективності психофізичної підготовки студента, що проводиться на навчальних заняттях. У конкурентному середовищі студенти повніше демонструють свої фізичні можливості. Саме тому приймання нормативів із загальної фізичної підготовки на навчальних заняттях здійснюється в змагальній атмосфері на тестових змаганнях у тренувальній групі або на навчальному потоці [20, 24, 62].

Таким чином, спортивні змагання можуть виступати і як засіб підготовки, і як метод контролю ефективності навчально-тренувального процесу. Особливо важливо відзначити величезний потенціал спортивного змагання для позитивного впливу на особистість і суспільні відносини. Цей потенціал визначається особливостями даного змагання.

Спортивне змагання - це «...особлива форма, вид суперництва: "неантагоністичне суперництво, спрямоване на виявлення переваги однієї з конкуруючих сторін в певних регламентованих умовах» [24].

Як обґрунтовується в роботах фахівців, «...спортивне змагання - це змагання, яке проходить не в звичайних життєвих ситуаціях, а в спеціальних штучно створених умовних ситуаціях, які створюються з метою:

- а) захищати учасників суперництва від трагічних наслідків, від шкоди їх здоров'ю, від приниження гідності своєї особистості, що означає зробити суперництво гуманним;
- б) створити рівні умови для суперників і тим самим забезпечити можливість єдиного порівняння, об'єктивної оцінки своїх здібностей» [12].

Така організація спортивного суперництва передбачає «...введення певних

правил і особливих осіб (суддів), що забезпечують їх дотримання і оцінку результатів суперництва» [58].

Ці особливості спортивного змагання і пов'язана з ними його основна соціально-культурна функція створюють можливість «...використання цього змагання для вирішення комплексу інших соціально-культурних і соціально-педагогічних завдань в процесі соціалізації особистості і в системі суспільних відносин» [49]. Участь в спортивних змаганнях дозволяє людині випробувати «...радість перемоги над суперником, досягнуту на основі волі, тривалої підготовки, самовідданої праці, а також порівняти свої здібності зі здібностями інших людей (або з тими здібностями, які він сам мав раніше) і з'ясувати, гірше він чи краще за інших, чи зможе він подолати себе, перевершити те, чого вже досягнув» [12].

Спортивне суперництво часто призводить до виникнення моральних конфліктів, тобто таких ситуацій, коли суб'єкт діяльності стикається з необхідністю зробити вибір однієї з двох взаємовиключних форм поведінки, тільки одна з яких відповідає нормам моралі [51].

У процесі змагань спортсмен зазвичай потрапляє в такі ситуації, коли він, «...перебуваючи в крайньому ступені емоційного напруження, повинен зробити моральний вибір: надавати або не надавати необхідну допомогу партнеру або супернику, доводити чи не доводити боротьбу до кінця, знаючи, що особистий результат вже не буде високим, жертвувати чи не жертвувати особистим успіхом заради успіху команди і т.д.» [46].

Таким чином, спортсмен по відношенню до морального самосвідомості зазвичай знаходиться в складних конфліктних ситуаціях і змушений приймати рішення відповідно до своєї совісті та обов'язку. Певною мірою це рушійна сила розвитку почуття обов'язку і відповідальності. Тому спортивне змагання може зіграти важливу роль в моральному вдосконаленні людини, у формуванні його моральної культури [58].

Гуманістична цінність спортивних змагань визначається ще й тим, що їх правила зрозумілі, однакові для всіх учасників. Гравці схвалюють їх, підкоряючись їм

свідомо і добровільно. Переможець визначається на основі чітких критеріїв, встановлених і прийнятих гравцями. Оцінки в грі робляться публічно, а успіх є основою для гордості за перемогу над суперником і за подолання власних слабкостей [14].

Крім того, успіх в спортивному змаганні майже виключно залежить від здібностей, знань, волі людини, його самовідданої роботи на тренуваннях. При цьому не враховується народження, положення в професійних і дружніх колективах, гроші, зв'язки, національність. Таким чином, «...створюються умови для того, щоб переможцем став той, хто краще підготовлений, тобто реалізував принцип справедливості, і також для боротьби з расизмом, ксенофобією, антисемітизмом і нетерпимістю» [59].

Змагання з командних видів спорту вносять особливо вагомий внесок у формування демократичної поведінки. Спортивні команди включають прямий особистий контакт, об'єднання та співпрацю. У такій атмосфері легко виробити дух співпраці і окремі особистості об'єднуються в єдине ціле. Дружні відносини на спортивному полі легко помітити в командній грі, коли члени однієї і тої ж команди діють разом як одна людина: кожен виконує свої функції в грі, але всі працюють разом для досягнення спільної мети. Як зазначають фахівці, «...насправді тут відбувається соціальний експеримент у формуванні поведінки, який контролюється правилами, системою покарань і заохочень, демократичним стилем керівництва (з боку капітана команди, тренера) і прагненням досягти спільної мети. У такій ситуації зазвичай можна спостерігати прояв таких характеристик, як дружелюбність, вірність, командний дух і моральні принципи колективу. Таким чином, розвивається також почуття соціальної совісті, співпереживання, розуміння прав і почуттів іншого» [24].

Ряд інших дослідників також вказували на те, що «...спорт вимагає володіння певними когнітивними навичками - потрібно знати правила, враховувати наслідки тих чи інших дій, вміти перемагати і програвати - і в той же час сприяти розвитку цих навичок, вільному саморозкриттю учасників спортивних змагань. Це робить спорт надзвичайно привабливим і гуманним засобом відпочинку, розваг, дозвілля» [46].

Перераховані вище вікові та соціально-психологічні особливості студентської молоді створюють особливо сприятливі можливості для реалізації зазначених соціально-культурних функцій спортивного суперництва.

Однак в теоретико-методологічному плані важливо враховувати діалектично суперечливий характер соціального потенціалу і спортивного суперництва [3].

Як показує аналіз, в спорті - і перш за все в спортивних змаганнях - є можливості не тільки для позитивного, але і для негативного впливу на особистість і соціальні відносини людей. Ці можливості визначаються насамперед тим, що «...спортивне змагання - це соціальна система, орієнтована на суперництво, конкуренцію. За такої системи кожна з конкуруючих сторін, як правило, сприяє власному інтересу, а не загальному благу, що є основою для конфлікту. У змаганнях є лише один переможець для багатьох переможених. Конкуренція, за самою своєю природою, іноді може бути серйозним приводом для конфлікту» [46].

Так, в самому «характері» спортивних змагань виникає певний конфлікт. Звичайно, це своєрідний, специфічний конфлікт: це «штучно сконструйований і символізований конфлікт». Але все одно це конфлікт. Більш того, «...в силу тісного зв'язку спорту з фізичним протистоянням (в певних видах спорту) він, більше, ніж будь-яка інша сфера культурної діяльності, містить постійний ризик перетину символізованого (ігрового) і реального (серйозного) конфлікту» [61].

«Для мільйонів аматорів спорт – це боротьба. Правда, своєрідна, але все ж боротьба. Конкуренти, звичайно, не вороги, але вони противники. І навіть якщо спортивне змагання не перетворюється в боротьбу в повному розумінні цього слова, воно містить в собі деякі його елементи. Характерно, що якщо спортсмени дотримуються правил чесної гри, то вболівальники часто, особливо останнім часом, виявляють емоції, які свідчать про розуміння спорту як боротьби» [58].

Спортивне суперництво формує в учасників сильну орієнтацію на успіх, на досягнення високого результату.

«Успіх займає настільки високе місце в ієрархічній системі цінностей спорту,

що статус даного спортсмена визначається виключно рівнем його нинішніх досягнень. У боях на спортивних майданчиках і аренах має значення тільки статус досягнутих результатів. Важко знайти іншу соціальну підсистему, крім військово-армійської, де успіх і досягнення цінувалися б так високо. Якби ця ціннісна орієнтація стала центральною для культури в цілому, то суспільство, ймовірно, опинилося б у перманентній конфліктній ситуації» [45].

Спортивне суперництво штовхає і спортсмена, і тренера на те, щоб вони орієнтувалися на вирішення суто прагматичних завдань - досягнення перемоги в змаганнях, високого спортивного результату, рекорду. Вони, як правило, стимулюються не тільки морально, але і матеріально «...прагнення до перемоги підігривають і ЗМІ, тренери, така сильна націленість на успіх, прагнення до високих спортивних результатів, рекордів, прагнення досягти перемоги будь-якою ціною можуть чинити негативний вплив на особистість і суспільні відносини: сприяти виникненню конфліктних ситуацій, призводять до порушення моральних норм і принципів, до використання таких засобів спортивної підготовки (у тому числі медичних та фармацевтичних засобів), які негативно впливають на здоров'я спортсменів тощо» [20, 31].

Як показує науковий аналіз і реальна практика, спортивне суперництво може «...сприяти розвитку агресивності спортсменів і глядачів. Більшість видів спорту вимагають від учасників змагань проявляти агресію, хоча б в рамках існуючих правил і умов діяльності» [46].

Спорт, мабуть, одне з небагатьох занять, де агресію не тільки терплять, а й зустрічають бурхливими оплесками. Якщо, як це часто буває в спорті, «...допускаються такі почуття, як злість і неприязнь по відношенню до іншого індивіда, то головним результатом є формування стійкої звички до такого насильницької поведінки не тільки в спорті, але і в інших життєвих ситуаціях» [57].

Тому, якщо спорт використовується як «...контрольований і не шкідливий викид ворожих емоцій, це потрібно робити з великою обережністю, щоб переконатися, що небезпечні почуття не зафіксовані. Поразка спортсмена під час

змагань іноді призводить до втрати самооцінки, до приниження його гідності, що також може бути джерелом його гніву і подальшої агресивності» [14].

При цьому спостереження за фактами насильства в спорті може стимулювати прояв агресивності у глядачів - за рахунок навчання через спостереження. Ще один важливий негативний аспект потенціалу спортивного суперництва пов'язаний «...з ситуацією сильної групової ідентифікації, коли в спорті дві протилежні групи залучаються до змагальної діяльності. У зв'язку з цим в одній з груп формуються небажані стереотипи взаємодії з іншою групою і її членами. Будь-які дії іншої групи і її членів оцінюються негативно» [19].

Нарешті, як зазначають фахівці, «...необхідно враховувати той факт, що привабливість спорту, зростаючий інтерес, проявлений до нього мільйонами людей, відкриває величезні можливості для його використання не тільки прогресивними, а й реакційно-мілітаристськими, націоналістичними, шовіністичними та іншими суспільно-політичними силами в своїх корисливих економічних, політичних, ідеологічних і тому подібних цілях» [58]. Таким чином, соціальний потенціал спортивних змагань і спорту в цілому має діалектично-суперечливий характер. Вони можуть надавати як позитивний, так і негативний вплив на особистість і ставлення людей, можуть використовуватися як в гуманістичних, так і в нелюдських цілях.

Викладені вище та обгрунтовані теоретико-методологічні положення відносно бажаних функцій студентського спорту в реалізації завдань державної політики у сфері вищої професійної освіти, а також місця і соціокультурних функцій змагань в цій різновидності спорту та діалектично-суперечливого потенціалу, піднімають питання щодо реального соціально-педагогічного значення масових спортивних студентських змагань.

1.2. Моніторинг соціально-педагогічного значення змагань з масового спорту студентів

У цьому розділі поставлено завдання моніторингу змагань, з масового спорт, їхні соціально-педагогічної оцінки на основі обліку: масовості участі студентів у цих змаганнях та у спорті в цілому; пов'язаних зі спортом ціннісних орієнтацій студентів; впливу спортивного суперництва на особисті якості, поведінку та соціальні відносини студентів.

При оцінці масових спортивних змагань студентів за цими основними критеріями ми спиратимемося на офіційні документи, які стосуються тих чи інших аспектів студентського спорту (насамперед організацію спортивних змагань), а також на результати соціологічних досліджень. Зрозуміло, під час цієї оцінки торкнуться і деяких аспектів студентського спорту загалом.

Метою фізичного виховання студентів у ЗВО є «...формування фізичної культури особистості студента як результат освітньо-виховного соціокультурного процесу, інтегруючого мотиваційно-ціннісне ставлення, пізнавальну та практичну діяльність у сфері фізичної культури та спорту, що забезпечує здоровий спосіб життя, фізичне самовдосконалення та підготовку до професійної діяльності» [24].

У наукових публікаціях зазначаються такі завдання «...спортивної роботи у вузі:

- забезпечення умов та можливості студентам у вільний час займатися у спортивних секціях та групах, організованих на базі того чи іншого вишу;
- надання можливості студентам брати участь у спортивних змаганнях різного рівня;
- розробка спеціалізованою кафедрою кожного вишу диференційованих за видами спорту нормативів та вимог для основного та спортивного відділень, відповідно до наявної спортивної та матеріально-технічної бази та особливостей контингенту студентів;

- надання студентам права вибору видів спорту, а також систем фізичних вправ, заснованих на спрямованому впливі на певні функції та системи організму (наприклад, атлетична гімнастика, шейпінг, аеробіка, ушу, йога тощо);
- створення ректором та адміністрацією вузу необхідних умов для навчання у вузі спортсменам високого класу (надання індивідуальних графіків навчального процесу, продовження термінів навчання у вузі тощо)» [11, 15].

В даний час постійно розширюється кількість масових спортивних змагань, які спеціально організуються для студентів вищих навчальних закладів.

Вся система цих змагань побудовано на основі принципу «від простого до складного», тобто, «... від внутрішньовузівських залікових змагань у навчальній групі, на курсі (найчастіше за спрощеними правилами) до міжвузівських і т.д. до міжнародних студентських змагань» [36].

Внутрішньовузівські спортивні змагання включають залікові змагання у середині навчальних груп, навчальних потоків на курсі, змагання між курсами факультетів, між факультетами.

Залежно від змісту «Положення про змагання» змагання може бути або особистим (для кожного студента), або командним, або особисто-командним.

Воно може бути доступним кожному студенту або лише для «спортивної еліти» навчальної групи, курсу, факультету, що визначається на попередніх етапах змагань. Але в будь-якому разі на перших етапах цієї системи внутрішньовузівських змагань може брати участь кожен студент незалежно від рівня його спортивної підготовленості.

У міжвузівських змаганнях зазвичай беруть участь та змагаються лише найсильніші студенти-спортсмени особисто або у складі збірних команд окремих курсів, факультетів, вузу.

Цільові завдання «...міжвузівських змагань, як і їхній спортивний рівень, можуть бути різними: наприклад, товариські спортивні зустрічі між студентами однойменних факультетів різних вузів або між командами однопрофільних навчальних закладів» [62].

Однак найчастіше на передньому плані постає «...спортивне завдання:

досягти найкращого спортивного результату на змаганнях між вузами міста, району або вузами України» [23].

«Міжвузівські змагання з видів спорту або комплексні спортивні заходи поділяються на:

- товариські змагання між курсами, факультетами, вишами;
- районні та міські змагання;
- обласні змагання;
- зональні змагання (за територіальною чи відомчою ознакою);
- Всеукраїнські та Всесвітні Універсіади» [24].

Протягом багатьох років основними стартами для більшості вузів України є Всеукраїнські Універсіади. В рамках яких серед команд вузів протягом усього року проводяться змагання з 30 видів спорту. Вищі навчальні заклади можуть надіслати команди на змагання на свій вибір [13].

З кожним роком збільшується кількість вишів, які беруть участь в Всеукраїнських Універсіадах. У сезоні 2019/2020 в Універсіаді їх кількість досягла 72, з них 47 державних та 25 комерційних. Всеукраїнські Універсіади проводяться один раз на 2 роки у два етапи. Перший етап передбачає проведення спартакіад у вузах та області.

Мета цих змагань – «...відбір найкращих спортсменів та команд на міжвузівські та зональні змагання, які складають програму змагань другого етапу Універсіади. Кожний вищий навчальний заклад може брати участь у будь-якій кількості видів спорту і в кожному виді отримує певну кількість очок для загальнокомандного комплексного заліку» [24].

Кількість очок ЗВО у кожному конкретному виді спорту залежить від зайнятого місця та від кількості навчальних закладів, які взяли участь у змаганнях з цього виду спорту. Всі студенти та ігрові команди мають однакові стартові умови, проте переможці визначаються за певними категоріями залежно від загальної чисельності контингенту вузу.

Очки, набрані вузом за «...результатами участі команд або окремих студентів у вигляді програми Універсіади та оцінені за спеціальною таблицею,

визначають місце вузу в командному заліку у своїй групі, а також його загальнокомандне місце серед усіх вузів. Найкращі студенти - учасники Всукраїнських Універсіад представляють нашу країну на Олімпійських іграх та Всесвітніх Універсіадах, де багато хто з них стає призерами та переможцями. З ініціативи ректорату та громадських організацій на рівні окремих вишів можуть бути організовані міжнародні спортивні зустрічі» [20]. Причому спостерігається тенденція збільшення масових студентських спортивних змагань – внутрішньовузівських, міжвузівських, регіональних та міжнародних.

Для оцінки соціально-педагогічного значення масових студентських спортивних змагань важливе значення має «...розуміння цілей та завдань даних змагань, а також засобів їх досягнення та вирішення» [].

Аналіз Положення Універсіади та інших студентських змагань показує, «...що цілі і завдання: є приблизно однаковими:

- формування здорового способу життя, позитивних життєвих установок у студентів, їх громадянське та патріотичне виховання;
- популяризація видів спорту, покращення фізкультурно-спортивної роботи зі студентами у ЗВО;
- профілактика злочинності, наркоманії та алкоголізму;
- виявлення найсильніших спортсменів та їх підготовка для участі у міжнародних змаганнях, студентських Чемпіонатах Європи, Світу та Всесвітніх Універсіадах» [3].

Однак, незважаючи на великий перелік проголошуваних завдань, у «...всіх Положеннях про змагання конкретно і докладно прописані способи, методи та форми вирішення лише одного завдання: виявлення найсильніших спортсменів. У всіх програмах змагань детально розписуються дні, тури змагань, стикові та фінальні матчі, визначення переможців, нагородження. На основі цього учасникам, організаторам, глядачам зрозуміло, яким чином визначаються найсильніші спортсмени» [30].

Разом з тим, складається враження, що виховні, оздоровчі та освітні завдання у процесі змагальної діяльності мають вирішуватись автоматично, самі

по собі.

Отже, «...на організаційному рівні у масових спортивних змаганнях студентів реально ставиться і вирішується лише одне завдання – підготовка та виявлення найсильніших спортсменів. Але це завдання відповідає завданням змагань великого спорту, спорту найвищих досягнень. Завдання оздоровлення, виховання, формування здорового способу життя тощо тільки декларуються, передбачається, що вони повинні вирішуватись у міру розуміння їх кожним тренером, організатором» [36].

В результаті студенти, які не володіють гарною спортивною підготовкою за станом здоров'я або з інших причин (за даними досліджень, більше 30% студентів мають відхилення в стані здоров'я), «...вже на перших внутрішньовузівських змаганнях випадають із цієї системи змагань і, потрапляючи до безперспективних, втрачають інтерес до занять фізкультурою та спортом, до використання цих занять з оздоровчою метою, з метою залучення до здорового способу життя, з метою самовдосконалення особистості» [1].

У Всеукраїнській Універсіаді бере участь чимало висококваліфікованих спортсменів, КМС та МС, які змагаються на рівних з рештою учасників змагань. Причому спортсмени високого класу мають «...професійне екіпірування, обладнання та інвентар, що вже само по собі ставить їх у вигідніші умови перед іншими учасниками змагань. Природно, тому, що рік у рік вони займають лідируючі позиції» [1].

У зв'язку з обговорюваним питанням цікаві також результати наукових досліджень та звітних матеріалів кафедр фізичного виховання ЗВО Тернопільської та Львівської областей, «...вони свідчать, що:

- за останнє десятиліття значно знизилася фізична і функціональна підготовленість молоді, що вступає до вузу;
- рік у рік збільшується кількість студентів із хронічними захворюваннями та патологічними відхиленнями у стані здоров'я, віднесених до спеціальної медичної групи;
- спостерігається відсутність належного інтересу студентів до фізкультурно-

спортивної діяльності;

- багато студентів пасивні на навчально-тренувальних заняттях, не в стан виконувати вправи, уникають фізичних навантажень, не виявляють наполегливості у досягненні результатів, необхідних для раціонального функціонування всіх систем організму» [].

Зазначені вище особливості організації масових спортивних змагань студентів надають не лише позитивний, а й певний негативний вплив на особистість, поведінку та соціальні відносини учасників.

У різний час, у різних країнах та у різних видах спорту було проведено педагогічні, психологічні та соціологічні дослідження (зокрема міжнародні) з метою з'ясувати вплив спортивних змагань та спортивної діяльності в цілому на моральну поведінку (дотримання принципів «чесної гри» у спортивних змаганнях)) учасників цих змагань.

Важливе місце серед респондентів цих досліджень займає студентська молодь. Всі ці дослідження приводять до одного висновку: «...активні та регулярні заняття спортом та участь у змаганнях не підвищують, а знижують орієнтацію на моральну поведінку у спорті. Ті, хто регулярно не бере участі у спортивних змаганнях, виявляють набагато більше бажання виступати за дотримання правил чесної гри, ніж постійні учасники змагань та висококваліфіковані спортсмени. Те, що спортсмени вірять, що їм слід "робити все, що вимагає перемога", було доведено результатами більшості тривалих науково-дослідних робіт, які вивчають моральну поведінку у спорті» [].

Саме такі, наприклад, результати проведеного 2013-2015 рр. у Німеччині робочою групою Оснабрюкера, в ході якого вивчалися ціннісні орієнтації молоді та вплив на них певної активності у сфері дозвілля, «...у тому числі вивчалися такі питання:

1. Які спільні ціннісні орієнтації характерні для 13-18-річних молодих людей, які займаються спортом порівняно з іншими молодими людьми ?
2. Чи відрізняються специфічні ціннісні орієнтації, пов'язані із сферою спорту, від ціннісних орієнтацій, що з іншими сферами життя ?

3. Чи можна на основі встановлення специфічно спортивних зразків ціннісних орієнтації робити висновок про те, що вони є результатом саме специфічно спортивної соціалізації, або ж мова йдеться при цьому про загальний досвід соціалізації?» [].

Увага дослідників зверталася також на «...питання про ціннісні орієнтації молоді в конфліктних ситуаціях: які рішення приймають респонденти у моральних конфліктних ситуаціях (ціннісні рішення); які цінності та критерії цінностей використовують (використання цінностей); які цінності та на основі яких критеріїв моральних суджень респонденти обирають у певних конфліктних ситуаціях (орієнтації моральних суджень) і т.д.» [].

Дослідження за вказаною програмою продовжено й у наступні роки []. Для ілюстрації вкажемо деякі конкретні результати зазначених вище досліджень.

Так, аналіз опитування «...молодих футболістів віком 15-18 років з різних країн та різної кваліфікації (було опитано 17 професійних та 16 аматорських клубів Англії, 38 клубів Швеції, що входять до 1-4-ї ліги та 38 команд Фінляндії, що брали участь у першості країни) показав, що висококваліфіковані спортсмени меншою мірою, ніж спортсмени низької кваліфікації, схильні до орієнтації на моральну поведінку у спортивних поєдинках: молоді футболісти з професійних клубів більшою мірою схилиються у бік ефективності та меншою мірою – у бік ідеалізму, ніж молоді футболісти з інших груп. Найбільш типовим для молодих футболістів з професійних клубів є те, що вони розглядають такі категорії, як комерційне ставлення до спорту, пріоритет інтересів команди, безчесність, жорстокість, як допустимі моральні категорії в системі з критерієм ефективності» [].

Дослідження фахівців показали, що «...спортсмен високого класу, як правило, - це насамперед егоцентрист зі своїм моральним якостям, прихильник групової, корпоративної, кланової моралі, готовий до досягнення результату за будь-яку ціну» []. Так, спеціалісти, на основі опитування понад 3 тис. осіб (у тому числі понад дві тисячі віком від 12 до 25 років) вказують на те, «...що спортсмени порівняно з фізкультурниками частіше готові порушувати правила

змагань з метою досягнення успіху та перемоги: 13,4% фізкультурників та 21,1% спортсменів згодні з тим, що у важливій та відповідальній спортивній грі допустимі всі засоби; 8,1% спортсменів та 5,9% фізкультурників, готові на нечесний вчинок в ім'я особистої вигоди» [].

Таким чином, моніторинг існуючої системи масових спортивних студентських змагань підтверджує наявність суттєвих проблем щодо їх соціально-педагогічного значення.

По-перше, до активних занять спортом включається, як правило, лише невелика частина студентів. Багато студентів «...не бажають брати участь у спортивних змаганнях, побоюючись програшу та пов'язаних з ним негативних наслідків, а ті, хто регулярно в них бере участь, часто студентами є лише формально» [].

По-друге, «...у проведених масових спортивних змаганнях студентів не реалізується повною мірою позитивний потенціал спортивної діяльності. Особливо низька роль цих змагань у розвитку моральних, естетичних, творчих здібностей студентів» [].

По-третє, для студентів-учасників спортивних змагань, як правило, «...характерна така сильна мотивація на високі спортивні досягнення, перемогу, що вони прагнуть досягти цього за будь-яку ціну, навіть за рахунок здоров'я та порушення моральних принципів.

На ці проблеми та актуальність їх вирішення звертають увагу та інші дослідники. У цій ситуації актуальною є «...проблема підвищення соціально-педагогічного значення масових студентських спортивних змагань: їх ролі у психічному, духовно-моральному вдосконаленні, гармонійному та різнобічному розвитку студентської молоді. Насамперед, важливо визначити основні теоретичні засади та напрями цієї інноваційної діяльності» [].

Однак не слід перебільшувати роль та значення такого роду діяльності.

У сучасній педагогіці обґрунтовано положення про те, що «...пряме навчання цінностям зазвичай не дозволяє досягти мети. Воно сприймається як моральна проповідь, яка ефективна лише за безумовного морального авторитету

„проповідника” – наприклад, вчителя, викладача. Якщо ж на такий безумовний авторитет розраховувати не доводиться, - а, як правило, це так, - пряме навчання, інформування (включаючи переконання) - лише перший етап роботи: будь-яке інформування є впливом на пам'ять і розум, можливо, опосередковано і на поведінку» [].

Крім того, як обґрунтовано в педагогічній та психологічній літературі, «...для ефективного формування певних якостей особистості повинні бути створені соціально-педагогічні умови, що вимагають від людини обов'язкового прояву цих якостей, що спонукають її до виконання необхідних правил поведінки, та послідовно формувати відповідний позитивний досвід поведінки. До такого роду умов, які суттєво впливають на особистість, поведінку і соціальні відносини, передусім належить організація масових спортивних змагань студентів» [].

Тому підвищення соціально-педагогічного значення цих змагань насамперед необхідно вдосконалення їх організації. Як зазначають фахівці, «...має бути створена багаторівнева та різноваріативна система спортивних змагань для всіх категорій студентів, що відповідає їхньому віку та рівню підготовленості» [].

Ця система має сприяти «...залученню студентів до цінностей фізичної та спортивної культури, формуванню здорового способу життя, їх залученню до спортивної діяльності та інших, пов'язаних з нею соціально значущих видів діяльності; відповідати різноманітним інтересам студентів, задовольняти їхні потреби у фізичному, а й у інтелектуальному, моральному, естетичному вдосконаленні, зростанні спортивної майстерності, розвазі і спілкуванні, цим сприяючи підвищенню їм привабливості спортивних змагань» [].

Необхідно створювати умови для участі в них не тільки фізично розвинених, спортивно обдарованих, а й практично всіх студентів, включаючи осіб з обмеженими можливостями (інвалідів).

Організація масових спортивних змагань студентів має безліч різних елементів та аспектів. Однак особливо суттєвий вплив на особистість, поведінку

та соціальні відносини спортсменів і тренерів надає спосіб організації ігрового суперництва і співробітництва, що використовується на цих змаганнях [1].

Програма змагань може бути зорієнтована, наприклад, «...на вузьку спеціалізацію учасників або їх різнобічний розвиток; склад учасників може бути обмежений статтю, віком, рівнем підготовленості, а може не мати таких обмежень тощо.» [2]

Як зазначають дослідники, «...об'єктивні умови спортивного суперництва, які створюються на основі того чи іншого способу його організації, дуже впливають на ціннісні орієнтації та поведінку спортсменів, тренерів, глядачів і т.д.» [3]. Якщо, наприклад, програма спортивних змагань вимагає від спортсменів «...демонстрації, лише фізичних якостей і здібностей, а моральні та матеріальні стимули використовуються тут, як заохочення фізичної переваги, високих результатів, перемоги над суперником, якщо на перший план висувуються якісь комерційні міркування тощо, це, безперечно, суттєво знижує орієнтацію спортсменів на гуманістичні цінності» [4].

Якщо ж, навпаки, спортивні змагання будуються в такий спосіб, що спортсменам «...крім спортивної майстерності, потрібно також продемонструвати високоморальну поведінку, естетичну культуру, інтелектуальні здібності, тобто, гармонійний та всебічний розвиток особистості, де саме ці гуманістичні цінності заохочуються насамперед, то, зрозуміло, це значно посилює орієнтацію на них спортсменів» [5].

Аналіз реальної практики організації масових спортивних змагань студентів показує, що найчастіше використовується такий спосіб організації ігрового суперництва та співробітництва, який називають «традиційним» [6].

Для цього способу характерні такі основні принципи підходу до вибору програми, системи визначення переможців, складу учасників, форм організації та заохочення їхньої співпраці.

Учасники змагання розподіляються за групами (з урахуванням віку, статі, рівня спортивної підготовленості тощо).

Змагання у цих групах проводяться окремо (зокрема, особи, які мають

обмежені можливості, змагаються окремо від інших). У змаганнях команд кожна з них складається з представників одного регіону, області, краю, міста тощо.

Програма змагань передбачає «...вузьку спеціалізацію учасників у якомусь одному виді ігрової діяльності (наприклад, у бігу, плаванні, стрибках тощо) або кількох її видах, але переважно вимагають прояви «односторонніх» (наприклад, фізичних – у легкоатлетичному десятиборстві) або інтелектуальних - у шахах) здібностей» [1].

В даний час цей найбільш відомий та популярний спосіб організації ігрового суперництва та співробітництва використовується та переважає практично при організації всіх масових студентських спортивних змагань.

Причому відповідно до такого способу організації суперництва та співробітництва на змаганнях будується і вся підготовка до них. Традиційний спосіб організації ігрового суперництва та співробітництва, що використовується при організації масових спортивних змагань студентів, «...дозволяє успішно вирішувати ряд соціально-педагогічних завдань: виробляє в учасників змагань прагнення постійному фізичному вдосконаленню, формуванню та розвитку вольових та інших психічних якостей, поліпшенню своїх спортивних результатів, підвищує видовищність спортивних змагань тощо» [1].

Але з соціально-педагогічної точки зору він має низку істотних недоліків. Насамперед він «...не дозволяє повною мірою реалізувати величезний гуманістичний культурний потенціал спортивної діяльності» [1].

Традиційний спосіб організації ігрового суперництва, всіляко сприяючи фізичному вдосконаленню особистості, створює «...суттєві проблеми для здоров'я спортсменів, а також труднощі у формуванні та розвитку у них моральних, естетичних, духовних та інших якостей, їхньої естетичної та моральної культури» [1].

Це пов'язано з тим, що він розвиває у спортсменів «...бажання за будь-яку ціну здобути перемогу, продемонструвати свою перевагу над іншими, здобути цінні призи, отримати інші пов'язані з перемогою матеріальні блага, здобути

славу тощо. Так як на переможців змагання чекають нагороди, слава, почесні, а програли - закиди, глузування тощо, то люди, менш фізично розвинені, психологічно нестійкі бояться брати участь у спортивних змаганнях, що організовуються на основі традиційного способу, побоюючись програшу та пов'язаних з ним негативних явищ» [1].

До істотних недоліків цього способу відноситься і те, що «...він сприяє односторонньому розвитку учасників змагання, обмежує прояв їх творчих здібностей, призводить до формування таких негативних якостей особистості, як егоїзм, заздрість агресивність, націоналізм та ін.» [1]. З метою порівняння результатів учасників традиційний спосіб організації суперництва передбачає поділ спортсменів на однорідні групи (за віком, статтю, рівнем результатів, фізичного та психічного розвитку і т.д.).

При такому підході люди з певними порушеннями функцій організму, що виділяються в особливу, самотійну, відокремлену від інших групу спортсменів-інвалідів. Вони змагаються між собою, окремо від інших здорових спортсменів, що підкреслює їхню «ущербність» та сприяє їхньому соціальному відчуженню.

Основний недолік традиційних принципів організації ігрового співробітництва: на їх основі співпраця не відіграє суттєвої ролі у взаєминах спортивних суперників [1].

Зазначені вище як позитивні, а й негативні аспекти традиційного способу організації ігрового суперництва та співробітництва характеризують і масові спортивні змагання студентів.

Тому, «...центральний напрямок діяльності, орієнтованої на підвищення соціально-педагогічного значення масових спортивних змагань студентів – розробка та впровадження у практику організації цих змагань інноваційних способів організації ігрового суперництва та співробітництва» [1].

У цьому плані найсерйознішої уваги заслуговує вітчизняний та зарубіжний досвід розробки та впровадження у практику інноваційних підходів до організації масових спортивних змагань.

1.3. Основні теоретичні принципи та напрями підвищення соціально-педагогічного значення масових спортивних змагань студентів

При визначенні теоретичних принципів та напрямів ми враховували: викладене вище «...розуміння ролі та значення спорту у реалізації державної політики у сфері вищої професійної освіти, а також місця та соціокультурні функції змагань у студентському спорті; фактори, що визначають позитивний та негативний вплив спортивного змагання на особистість та соціальні відносини; теоретико-методологічний підхід до студентського спорту» [14, 50].

На основі цього до основних теоретичних принципів і напрямів підвищення соціально-педагогічного значення масових спортивних змагань студентів віднесені такі:

1. Враховуючи величезний позитивний соціокультурний та педагогічний потенціал спортивних змагань, як і спорту загалом, необхідно створювати умови для участі у цих змаганнях та підготовці до них не лише фізично розвинених, спортивно обдарованих, але практично всіх студентів, включаючи осіб з ослабленим здоров'ям та осіб з обмеженими можливостями (інвалідів)» [15].

2. Важливо не лише залучити якомога більше студентів до спортивних змагань та підготовки до них, а й «...максимально повно використовувати величезний позитивний потенціал спорту:

- для оздоровлення студентської молоді;
- на формування та розвитку в студентів фізичної, спортивної, естетичної, моральної, інтелектуальної, екологічної культури, культури здоров'я, культури спілкування, культури світу, патріотичного виховання, тобто, для цілісного (гармонічного та всебічного) розвитку особистості;
- для профілактики наркоманії;
- для запобігання негативним аспектам девіантної поведінки;
- для соціальної реабілітації та інтеграції студентів-осіб з ослабленим здоров'ям

та з обмеженими можливостями;

- для організації активного, творчого відпочинку та спілкування студентської молоді» [20].

Необхідне виховання у студентів культури суперництва, яка передбачає «...орієнтацію особистості на моральні норми поведінки у ході змагання та відмовр від насильницьких дій, здатних завдати шкоди здоров'ю суперників або принизити гідність їхньої особистості» [15, 36].

Найважливішим завданням є і те, щоб спортивні змагання не створювали умови для негативного впливу на особистість, поведінку та соціальні відносини студентів.

3. Вирішення зазначених завдань неможливе одними гаслами та закликами. Важливо враховувати, що «...вплив спортивного змагання на особистість, поведінка та соціальні відносини істотно залежить від суб'єктивного ставлення спортсменів і тренерів до цих змагань, як і до спорту в цілому: які завдання вони ставлять, що для них є найбільш важливим, значущим у спортивних змаганнях, у процесі підготовки до них та ін.» [46].

Основною цінністю для них може бути, наприклад, можливість на основі занять спортом, участі у спортивних змаганнях «...формувати та вдосконалювати свої фізичні кондиції або такі психічні якості, як воля, мужність, організованість, зібраність, завзятість у досягненні поставлених цілей, здатність до систематичної роботи з самовдосконалення, вміння перемогати і програвати, не втрачаючи своєї гідності та віри у майбутній успіх тощо» [24].

Спортивні змагання та підготовка до них може залучати спортсменів та тренерів можливістю на основі цього зміцнювати та зберігати здоров'я спортсменів, формувати та підвищувати рівень їхньої інтелектуальної, естетичної, моральної культури, а також розширювати коло спілкування, активно та захоплююче проводити своє дозвілля.

Водночас спортсмени (принаймні деякі) в першу чергу можуть розглядати спорт як засіб прояву сили, агресивності, демонстрації своєї переваги над іншими, досягнення слави тощо [62].

Тому, «...щоб максимально повно та ефективно використовувати спортивні змагання (спортивної діяльності в цілому) для оздоровлення та виховання студентів важливо сформулювати у них «правильне», що відповідає гуманістичним ідеалам та цінностям, ставлення як до цих змагань, так і до спорту в цілому» [59].

4. Важливе значення для вирішення цього завдання мають різні форми інформаційно-роз'яснювальної, просвітницької діяльності, яка має на меті ознайомити студентів з гуманістичними ідеалами та цінностями (передусім олімпійськими – принципами Фейр Плей та ін.), роз'яснити їх зміст та значення у сфері спорту. Однак не слід перебільшувати роль та значення такого роду діяльності.

Крім того, як обґрунтовано в педагогічній та психологічній літературі, «...для ефективного формування певних якостей особистості повинні бути створені соціально-педагогічні умови, що вимагають від людини обов'язкового прояву цих якостей, що спонукають її до виконання необхідних правил поведінки, та послідовно формувати відповідний позитивний досвід поведінки. До такого роду умов, які суттєво впливають на особистість, поведінку і соціальні відносини, передусім належить організація масових спортивних змагань студентів» [11].

Організація масових спортивних змагань студентів має безліч різних елементів та аспектів, «...однак особливо суттєвий вплив на особистість, поведінку та соціальні відносини спортсменів і тренерів надає спосіб організації ігрового суперництва і співробітництва, що використовується на цих змаганнях» [24, 44, 62].

Якщо ж, навпаки, спортивні змагання будуються в такий спосіб, що з спортсменів крім спортивної майстерності, потрібно також «...продемонструвати високоморальне поведінка, естетичну культуру, інтелектуальні здібності, тобто. гармонійний та всебічний розвиток особистості, де саме ці гуманістичні цінності заохочуються насамперед, то, зрозуміло, це значно посилює орієнтацію на них спортсменів» [50].

Висновки до першого розділу

1. Студентський спорт як елемент не тільки спорту, а й системи вищої освіти, крім спортивних завдань, повинен бути орієнтований на вирішення основних завдань цієї системи - виховання освіченої, здорової, фізично підготовленої, творчо обдарованої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до праці і життя в умовах сучасної цивілізації і демократії, що має активну громадянську позицію.
2. Привабливість спорту, зростаючий інтерес, проявлений до нього мільйонами людей, відкриває величезні можливості для його використання не тільки прогресивними, а й реакційно-мілітаристськими, націоналістичними, шовіністичними та іншими суспільно-політичними силами в своїх корисливих економічних, політичних, ідеологічних і тому подібних цілях. Таким чином, соціальний потенціал спортивних змагань і спорту в цілому має діалектично-суперечливий характер. Вони можуть надавати як позитивний, так і негативний вплив на особистість і ставлення людей, можуть використовуватися як в гуманістичних, так і в нелюдських цілях.
3. На організаційному рівні у масових спортивних змаганнях студентів реально ставиться і вирішується лише одне завдання – підготовка та виявлення найсильніших спортсменів. Але це завдання відповідає завданням змагань великого спорту, спорту найвищих досягнень. Завдання оздоровлення, виховання, формування здорового способу життя тощо тільки декларуються, передбачається, що вони повинні вирішуватись у міру розуміння їх кожним тренером, організатором.
4. Масові спортивні студентські змагання та підготовка до них повинні надавати можливість зміцнювати та зберігати здоров'я студентів-спортсменів, формувати та підвищувати рівень їхньої інтелектуальної, естетичної, моральної культури, а також розширювати коло спілкування, активно та захоплююче проводити своє дозвілля.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методи дослідження

Вивчення та аналіз документальних і літературних джерел (контроль за проведенням масових спортивних змагань учнів (календар, положення, звіти тощо цих змагань; аналіз та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду інноваційних підходів до організації змагань);

Педагогічний спостереження. Педагогічне спостереження за студентами здійснювалося на заняттях з фізичного виховання, спортивних змаганнях, спортивно-масових заходах та в природних умовах їхньої життєдіяльності. На основі цього давалася характеристика їхнього емоційного настрою та поведінки на заняттях, під час спортивних ігор та змагань.

Соціологічні методи (анкетування та інтерв'ювання). Як соціологічні методи дослідження використовувалися анкетування та інтерв'ювання.

Для вирішення дослідницьких завдань використовувалися такі анкети:
- «анкета студента», що включає три розділи: ставлення до ігор, змагань, спорту; поведінка в ігровому суперництві..

Опитування проводилося серед студентів Західноукраїнського національного університету та Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (всього 108 чоловік).

Це зроблено спеціально – щоб була можливість порівнювати результати проведеного нами соціологічного опитування студентів з результатами вказаних інших досліджень та тим самим підвищити репрезентативність вибірки, а отже, і достовірність висновків. Всього було поширено 120 анкет.

Педагогічний експеримент. Педагогічний експеримент проводився на базі Західноукраїнського національного університету та Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. В

експерименті прийняло участь 108 студентів.

Методи математичної статистики. Результати досліджень «...оброблені за допомогою методів математичної статистики, широко описаних у спеціальній літературі:

- середня арифметична M ;
- середньоквадратичне відхилення a ;
- помилка середнього арифметичного t .

Достовірність відмінностей визначалася по параметричного критерію Стьюдента (t)» [8, 26].

2.2. Організація дослідження

Дослідження проводилося в три взаємопов'язані етапи з грудня 2022 року по грудень 2023 року на базі ЗУНУ та ТНПУ імені В. Гнатюка..

На першому етапі (1 грудня 2022 року – 1 лютого 2023 року) було здійснено: вивчення теорії та практики організації спортивної роботи у вищих навчальних закладах (особливо спортивних змагань); аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; визначення структури, методів і прийомів дисертаційного дослідження.

На другому етапі (1 лютого– 1 квітня 2023 р.): проведено соціально-педагогічний моніторинг масових спортивних змагань студентів (констатуючий експеримент); визначено педагогічні принципи та напрями, розроблено авторську програму підвищення соціальної значущості масово-спортивних змагань студентської молоді; вона була випробувана в ході формувального експерименту.

На третьому етапі (1 квітня - 1 грудня 2023 року) були проведені: обробка, аналіз, порівняння, узагальнення та інтерпретація експериментальних даних; опис результатів дослідження, їх оформлення у вигляді дипломної роботи; розробка практичних рекомендацій.

РОЗДІЛ 3

АВТОРСЬКА ПРОГРАМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗМАГАНЬ СТУДЕНТІВ З МАСОВОГО СПОРТУ, ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Як зазначено вище, педагогічний експеримент передбачав розробку та практичну реалізацію авторської програми організації масових спортивних змагань студентів, а також оцінку її ефективності. У цьому розділі обговорюються результати цих аспектів нашого дослідження.

3.1. Зміст авторської програми

При розробці програми ми виходили з того, що на основі сформульованих вище теоретичних принципів можливі різні варіанти розв'язання завдання підвищення соціально-педагогічного значення масових спортивних змагань студентів – з урахуванням рівня цих змагань, умов вузу, в яких вони проводяться тощо.

Розроблена інноваційна програма організації масових спортивних змагань студентів реалізує один із можливих варіантів. Він передбачав «...підбір змісту та форм організації масових спортивних змагань студентів з урахуванням їхньої передбачуваної ефективності, гуманістичної орієнтації, інноваційного характеру, можливості використання у конкретних умовах ЗУНУ для студентів з різним рівнем фізичної підготовленості, спортивної майстерності та стану здоров'я» [15].

В організаційному плані авторська програма передбачала, що використовується такий принцип формування команд, згідно з яким «...усі студенти за списковим складом своєї навчальної групи, незалежно від рівня розвитку фізичних якостей та здібностей, рівня підготовленості та спортивної майстерності, стану здоров'я брали участь у змаганнях як «команда- група»» [14].

Отже, спортивні змагання проходилися не між збірними командами, а між командами-групами. Крім того, вони проводилися як одноступінчасті, без

попереднього відбору.

Переваги такої форми організації масових спортивних змагань студентів полягають у наступному:

1. Для формування команди не потрібно проводити додаткову організаційну роботу, відбирати студентів за віком, статтю, рівнем підготовленості, домагань, розбивати їх на рівні за складом та кількістю учасників команди, збирати заявки тощо, як це зазвичай відбувається на змаганнях. традиційної моделі», що потребує додаткових витрат часу та сил як з боку самих студентів, так і з боку організаторів змагань. У розробленій нами програмі усі студенти за списковим складом своєї навчальної групи, незалежно від рівня розвитку фізичних якостей та здібностей, рівня підготовленості та спортивної майстерності, стану здоров'я беруть участь у змаганнях як «команда-група».

2. Оскільки у змаганнях беруть участь цілі «команди-групи», які мають встановлений навчальною частиною розклад з дисципліни «Фізичне виховання» та зобов'язані його відвідувати, то зручним в організаційному плані є проведення підготовки до змагань, вирішення організаційних питань наприкінці навчальних занять, що не потребує додаткових витрат часу та забезпечує хорошу явку студентів.

За погодженням навчального процесу із завідувачем кафедри фізичної реабілітації та спорту деякі види змагань можна проводити безпосередньо на навчальних заняттях, наприклад, наприкінці кожного семестру. Вони можуть виступати як залікові змагання для підбиття підсумків та оцінки рівня фізичної та технічної підготовленості студентів, а також оцінки їх індивідуальних успіхів та досягнень. Такий підхід оптимізує весь процес планування, організації та безпосереднього проведення змагань та позитивно вирішує питання їх масовості.

При визначенні програми спортивних змагань ми виходили з того, «...що змагання, що включаються до неї, і конкурси повинні:

- бути загальнодоступними, не вимагати вузькоспеціалізованої спортивної підготовки;

- дозволяти змагатися всім студентам (звідси – масові змагання) незалежно від статі, віку, фізичних можливостей, інтересів тощо.
- сприяти гармонійному та різнобічному розвитку студентів, задоволенню їх інтересів та потреб у фізичному, інтелектуальній, художньої, творчої та технічної майстерності» [11, 27].

Передбачалося також, що результати виступу студентів у змаганнях мають оцінюватись на основі порівняння об'єктивних показників і водночас за спрощеними правилами без складних процедур та дорогого обладнання.

У розробленій автором інноваційній програмі організації масових спортивних змагань використовуються такі вправи, конкурси, вікторини, змагання тощо, у яких можуть брати участь та приносити своїй команді очки практично всі студенти, незалежно від стану здоров'я, рівня підготовленості та спортивної майстерності, включаючи студентів спеціальної медичної групи [62].

Перший елемент програми змагань - багатоборство, що «...включає групу вправ, що дозволяють оцінити основні фізичні якості та здібності учасників - швидкість, силу, витривалість, гнучкість, координацію, рівновагу, влучність і т.д.» [24].

За основу ми взяли згадану вище програму багатоборства, однак до цієї програми внесено суттєві корекції з двох причин.

У розроблену нами інноваційну програму змагань входять лише ті види змагань, які є «...доступними для всіх студентів, незалежно від рівня підготовленості, спортивної майстерності та стану здоров'я. Відповідно до цього програма багатоборств для студентів включає наступні змагання та конкурси:

1. Кидки в баскетбольне кільце зі штрафної лінії. У цьому конкурсі результат оцінювався за кількістю влучень із 5 кидків.

2. «Снайпер-футбол» - влучання футбольним м'ячем у ціль з відстані 7 м, удар по м'ячу робився ногою. Мета була фанерний щит 1 x 1 м із вирізаним круглим отвором діаметром 50 см. Оцінювалася кількість влучень із 5 ударів.

3. «Жонглер-футбол» – жонглювання футбольного м'яча будь-якою ногою на будь-яку висоту. Оцінювалася кількість підкидань м'яча до моменту падіння

на землю.

4. Дартс - 3 пробні кидки, 5 залікових, оцінювалася сума всіх попадань.

5. Стрільба з пневматичного пістолета з положення, стоячи, 3 постріли пробних, 5 контрольних, з відстані 10 м по мішені.

6. Вправа на гнучкість - згинання корпусу вниз стоячи на гімнастичній лаві та вимірювання відстані між кінчиками пальців руки та рівня, на якому знаходяться ступні.

7. Динамометр - учасник здійснював два стиски будь-якою рукою, оцінка проводилася за найкращим результатом.

8. «Змійка» - випробування полягало у виконанні кидка баскетбольного м'яча у кільце, після його ведення «змійкою» на дистанції 30 м (2 x 15м.). Відстань між стійками 3 м., ведення здійснюється по правилам баскетболу. Вправа починається від лицьової лінії за командою.

Після обведення останньої стійки здійснюється кидок довільним способом (зі зупинкою або без зупинки). Фіксується час подолання дистанції та точність кидка. Зупинка секундоміра здійснюється в момент торкання м'яча підлоги після його кидка в кошик. За неточне попадання в кільце, учаснику до його фактичного часу додається додатково 7 секунд, за кожне порушення правил (пробіжка, пронос м'яча, подвійне ведення і т.п.) до фактичного часу учасника додається додатково за 4 секунди.

9. «Жонглер»-волейбол – виконання верхньої передачі над собою у колі діаметром 2 метри (за бажанням можна виконувати нижню передачу). Оцінювалася кількість підкидань м'яча до моменту падіння його на землю або виходу за площу кола» [11, 14, 15].

Кожен учасник проходив усі види багатоборства. Пропускати якісь із видів вправ могли студенти спеціальної медичної групи та повністю звільнені студенти лише в тому випадку, якщо ці вправи їм були протипоказані за станом здоров'я. Однак програму багатоборства підібрано таким чином, що в ній могли брати участь студенти з різним рівнем підготовленості та стану здоров'я. Ми не включали до програми змагань такі вправи, які могли б виконати лише

спортсмени чи добре фізично розвинені студенти.

Навпаки програма змагань адаптована всім студентів групи і вимагає «...прояви як фізичних якостей, а переважно координаційних здібностей, влучності, спритності, кмітливості, і навіть навичок у техніці виконання прийомів тієї чи іншої виду спорту» [17].

Змагання проводили за принципом особисто-командного заліку, тобто. кожен студент, проходячи види багатоборства, набирал бали, які йшли до загального заліку його команди-групи. Кожна вправа оцінювалася за 5-бальною шкалою. Потім бали всіх студентів групи підсумовувалися і виводився загальнокомандний залік.

Кожен учасник багатоборства отримувал картку, у якій записувалися його результати як балів з кожному виду багатоборства. Після проходження майданчиків учасники складали картку організаторам змагань.

Усі учасники змагалися разом незалежно від статі, рівня фізичної підготовленості, спортивної майстерності та стану здоров'я. Дівчата програвали в силі та швидкості, але мали можливість набрати бали у вправах на гнучкість, спритність та влучність.

У виграші виявлялися ті учасники, які мали гармонійний фізичний розвиток, що отримують хороші чи середні оцінки з усіх видів програми.

Оскільки «...остаточний результат залежав від великої та невизначеної кількості факторів (багато видів програми, велика кількість учасників тощо), то до останнього моменту не можна було передбачити розподіл місць, що значною мірою знижувало гостроту особистого суперництва та сприяло радісній дружній атмосфері» [11].

Наступним різновидом змагань, які проводилися між командами-групами, є змагання з ігрових видів спорту: волейболу, баскетболу, міні-футболу. Змагання проводилися між «командами-групами» з двох вікових груп: 1 курс, 2 курс.

Спочатку під час навчальних занять за коловою системою проводилися попередні ігри, а після їх завершення спортивна гра фіналістів у призначений час.

До команди кожної навчальної групи («команда-група») входили всі

студенти цієї групи, «...включаючи студентів спеціальної медичної групи та звільнених від занять з фізичної культури студентів. У змаганнях зі спортивних ігор, враховуючи невелику кількість гравців (5-6), що одночасно перебувають на майданчику, вся група ділилася на підгрупи за кількістю гравців (5-6), які в процесі гри змінювали один одного. У змаганнях з міні-футболу та баскетболу дівчата та юнаки грали окремо між собою. У змаганнях із волейболу були змішані команди. Тривалість змагань з міні-футболу та баскетболу – 2 тайми по 10 хв; волейбол – до 25 очок» [62].

За підсумками змагань в ігрових видах спорту «командам-групам» також нараховувалися бали, які йшли до їхнього загальнокомандного заліку. Студенти, які не грають в даний момент і звільнені від занять з фізичної культури, складали групу підтримки і своїми діями в цій якості також заробляли очки своїй команді. Авторська програма передбачала, що «...на вибір організаторів та самих студентів можуть проводитися змагання також з інших спортивних ігор, наприклад, з стріт-болу, гандболу, флорболу або народних ігор, наприклад, містечка, боча, петанг» [14].

Як було зазначено вище, «...масові спортивні змагання студентів повинні враховувати та відповідати різноманітним інтересам та потребам студентів (у фізичному, інтелектуальному, моральному, естетичному вдосконаленні)» [3].

Тому, крім зазначених вище спортивних змагань, авторська програма передбачала «...проведення змагань у різноманітних видах діяльності, пов'язаних зі спортом та спрямованих на різнобічний розвиток студентів, використовуючи для цього спортивно орієнтовані та творчі конкурси, які відповідають можливостям (здібностям) учасників та цікаві для них. Причому вони підібрані таким чином, щоб на їх основі можна було порівняти та оцінити параметри як фізичного, так і духовного розвитку учасників, їх спортивної та художньої майстерності» [1].

Наприклад, для розвитку інтелектуальних здібностей, а також для перевірки залишкових (після школи) знань у студентів 1 курсу проводився «...конкурс ерудитів-знавців у галузі здорового способу життя, фізичної

культури, спорту, олімпізму» [31]. Він проводився у формі вікторини: хто швидше відповість на це запитання.

Для підвищення рівня естетичного розвитку та спортивного вдосконалення студентів проводився конкурс технічного та естетичного виконання прийомів ігрових видів спорту.

Під час проведення конкурсу оцінювалося гарне, технічно правильне, досконале, а також оригінальне (творче) виконання вправи. Наприклад, у баскетболі при «...виконанні кидка м'яча в баскетбольний кошик зі штрафної лінії оцінювалися: вихід і вибір місця для кидка, правильне виконання самого кидка в баскетбольний кошик (рух рук, тіла), потрапляння м'яча (з торканням країв кошика або без торкання), а також оригінальні способи виконання цієї вправи» [20].

Але використовувалися як технічні прийоми ігрових видів спорту, і навіть елементи гімнастики, створені задля розвитку таких фізичних якостей і здібностей як гнучкість, координація, утримання рівноваги тощо.

Для розвитку мистецьких здібностей проводились «...мистецькі та театралізовані конкурси на спортивну тематику: пантоміма, клоунада, оповідання, казка, пісня, танець, малюнок тощо (на вибір студентів)» [36]. У цих конкурсах також брали участь усі студенти навчальної групи.

З метою заохочення самих студентів до винайдення нових цікавих ігор, змагань чи їх модифікації, а також для розвитку творчого потенціалу серед них було організовано «конкурс винахідників». Учасники конкурсу могли «...запропонувати на суд журі своє «винахід»: змагання (гра) або технічне пристосування для змагання (ігри), які потребують фізичної підготовленості, спортивної майстерності. Це могли бути абсолютно нові, унікальні змагання (ігри, пристрої) або модифікації відомих змагань (ігор, пристроїв). Модифікація змагання чи гри могла торкатися їхніх правил, використовуваного інвентару тощо» [15].

Але в будь-якому випадку запропонована модифікація змагань (ігор, пристосувань) мала робити їх більш цікавими, естетичними, гуманними та

демократичними (доступними для всіх, включаючи осіб з ослабленим здоров'ям та обмеженими можливостями). У ході конкурсу заохочувалися і ті студенти, які повідомляли найцікавішу інформацію про народні та національні ігри, забави, розваги, а також ті, хто найцікавіше проводив якусь гру.

Важливим елементом авторської програми масових спортивних змагань студентів був конкурс груп підтримки.

«Він включав у себе:

- спільне виконання гімнастичних, танцювальних вправ на місці та в русі;
- кричалки, плакати, командні пісні та іншу атрибутику підтримки своєї команди» [14].

Групам підтримки ставилося завдання створення веселої та радісної атмосфери спортивного свята шляхом використання барвистих нарядів, масок тощо.

Конкурс проводився на всіх змаганнях, чи то змагання з ігрових видів спорту, чи змагання з багатоборства, спортивно орієнтовані та творчі конкурси, чи комплексна програма масових спортивних змагань студентів. Групу підтримки складали студенти, які не беруть участь у змаганнях на даний момент, студенти спеціальної медичної групи. Своїми діями вони підтримували свою команду-групу і в той же час своєю активністю заробляли своїй команді очки.

Як було зазначено вище, «...при організації спортивних змагань головну небезпеку – з позицій гуманістичного підходу – представляла переважна орієнтація студентів на суперництво, на перемогу за будь-яку ціну у змаганні з іншими» [11]. З метою уникнути цього під час педагогічного експерименту використовувалась низка форм та методів.

Особливо важливого значення надавалося «...підвищенню орієнтації студентів на високоморальну поведінку у спортивному суперництві» [3]. У зв'язку з цим всіляко заохочувалася така поведінка. Це була нагорода за окремий вчинок чи перемогу у конкурсі «чесної гри».

Крім того, ставилося завдання показати відносність понять перемоги та поразки. Крім викладеної вище програми багатоборства, та змагань зі спортивних

ігор проводилися, наприклад, футбольні та волейбольні ігри, під час яких не підраховувалися голи та очки, а давалися завдання на техніку вдосконалення прийомів у вигляді спорту.

Це робилося для того, щоб показати студентам, що сам процес гри важливіший за результат. Наприклад, у футболі треба було «...здійснювати атаку, використовуючи прийом забігання, або забити гол мав кожен гравець, або перед ударом по воротах до м'яча мали доторкнутися всі гравці незалежно від його позиції на майданчику. При цьому всі гравці мали всіляко сприяти, допомагати один одному для досягнення спільної мети» [36].

У волейболі гра проводилася без нападників, а мета полягала в тому, щоб «...зробити шість наступних передач кожному з гравців своєї команди, а сьому віддати команді навпроти. За правильне виконання прийомів у вигляді спорту, а також за прагнення всієї команди до досягнення спільної мети, за взаємодопомогу та підтримку в даному виді програми змагань командам-групам також нараховувалися очки» [55].

Для підвищення орієнтації учасників спортивних змагань на співпрацю використовувалися згадані вище «...кооперативні та «нові» (незмагальні) ігри, в яких не виявляються переможці та акцент зміщений на співпрацю, спільну творчість, гумор тощо» [14].

Такий підхід до проведення ігор орієнтує студентів на співпрацю, а не на конкуренцію, на боротьбу із собою, а не із суперником, виключає прояви агресивності та насильства.

Важливий акцент при проведенні змагань робився на «...модифікацію традиційної системи визначення та заохочення переможців з метою надати їй велику гуманістичну спрямованість. При цьому було враховано основні засади інноваційної системи визначення та заохочення переможців в ігровому суперництві» [3].

Для підвищення орієнтації учасників змагання на моральні та естетичні цінності необхідно: «...а) заохочувати красу їхніх дій та вчинків; б) домагатися осуду та покарання за будь-які дії, що завдають шкоди здоров'ю, честі, гідності,

за будь-які прояви грубості, агресивності, націоналізму, за прагнення перемогти за будь-яку ціну; в) враховувати естетичні та моральні аспекти поведінки щодо переможців» [62].

На змаганнях якнайбільше учасників повинні відчувати себе «переможцями» і не повинно бути скривджених, принижених, ображених. У зв'язку з цим необхідно: «...а) заохочувати самі різноманітні досягнення учасників змагання, пов'язані з успіхами у тому чи іншому вигляді творчої діяльності, у якомусь окремому змагання, конкурс, з поведінкою, фізичною підготовленістю, спортивною та художньою майстерністю, творчістю, гумором, знаннями тощо; б) враховувати лише суттєві відмінності у результатах, використовувати невелику кількість якісних оцінок і тим самим скорочувати число проміжних ланок між першим та наступними місцями учасників змагання; в) прагнути до того, щоб не було суттєвої різниці в матеріальній цінності призів, що вручаються переможцям і тим, хто зайняв наступні місця, і щоб узагалі нагороди мали більшою мірою заохочувальні» [36].

У ході організації як змагальних, так і незмагальних ігор та змагань ставилося завдання забезпечити оптимальну рухову активність студентів, а разом з тим уникнути їх зайвого навантаження. У зв'язку з цим використовувалися такі методи, як «...контроль пульсу та зовнішнє спостереження за ознаками стомлення» [17]. Масові спортивні змагання проводилися зі студентами як у навчальний, так і в позанавчальний час.

3.2. Ефективність авторської програми

Визначення ефективності, здійснювалася з урахуванням тих самих критеріїв, за якими здійснювався моніторинг масових студентських спортивних змагань.

Відповідно до цього враховувалася динаміка наступних «...показників ставлення студентів до спортивних змагань та спорту в цілому:

- масовість участі студентів у спортивних змаганнях та в спортивної діяльності загалом;

- пов'язані зі спортом ціннісні орієнтації студентів;
- вплив цього суперництва на особисті якості, поведінку та соціальні відносини студентів» [14].

У педагогічній літературі відзначаються великі труднощі у визначенні результатів гуманістично орієнтованого виховання. Вони пов'язані з «...труднощами «вимірювання» параметрів людської особистості, а також необхідністю тривалого періоду часу для того, щоб у повній мірі і досить чітко виявилися наслідки впливу на них» [36].

Враховуючи це, спробуємо сформулювати лише деякі підсумки проведеного педагогічного експерименту, звернувши основну увагу не на кількісну (при вирішенні зазначених завдань це дуже важко), а насамперед на якісну характеристику ефективності авторської програми організації масових спортивних змагань студентів.

Одним із критеріїв ефективності інноваційної програми масових спортивних змагань студентів був показник масовості участі студентів у цих змаганнях.

За положеннями та звітами про змагання, які проводилися протягом експерименту з інноваційної програми та за календарним планом змагань кафедри фізичної реабілітації та спорту ЗУНУ, було проведено порівняльний аналіз масовості участі в них студентів. Аналіз показав, що змагання на основі традиційної спортивної моделі, що проводяться кафедрою ФРС ЗУНУ», не вирішують проблеми соціально-педагогічного значення масових спортивних змагань студентів.

Так у традиційних спортивних змаганнях бере участь лише невелика частина студентів (біля 27 %).

Змагання проводяться з окремих видів спорту, що тягне за собою вузькоспеціалізовану спрямованість та односторонній розвиток студентів, які беруть участь в одних або в інших змаганнях.

На відміну від змагань на основі традиційної моделі, інноваційна програма змагань дозволяє позитивно вирішити питання масовості участі студентів у

змаганнях. Так із можливих 102 осіб - учасників експерименту, у змаганнях на основі інноваційної моделі брали участь 91 чоловік.

Студенти спеціальної медичної групи нарівні зі студентами основної групи брали участь у змаганнях як «команда-група».

Змагання та конкурси інноваційної програми змагань підібрані таким чином, що сприяють «...гармонійному та різнобічному розвитку студентів, задоволенню їх інтересів та потреб не лише у фізичному (змагання з багатоборства, ігрових видів спорту), але й в інтелектуальному («конкурс ерудитів-знавців»), художній, творчій та технічній майстерності («конкурс винахідників», «конкурс технічного та естетичного виконання прийомів ігрових видів спорту», «конкурс груп підтримки»» [11].

Таким чином, інноваційна програма масових спортивних змагань студентів є ефективною з точки зору масовості участі, залучення якнайбільшої кількості студентської молоді до спорту та спортивних змагань.

Тепер охарактеризуємо ставлення студентів експериментальної групи до спортивних змагань та спортивної діяльності в цілому до експерименту та після нього, а отже, динаміку цього відношення.

Як показує аналіз результатів педагогічного експерименту, перш за все, змінилася на краще думка студентів про значущість та привабливість занять спортом та спортивних змагань.

Якщо до експерименту 62% респондентів висловили думку, що активні заняття спортом мають дуже велике значення для людини в даний час, після експерименту - 84%. Зменшилася кількість тих, хто вважає, що це заняття немає великого значення: до експерименту їх було 34%, після експерименту - 10%. Щоправда, збереглося невелике число (2%) осіб, які негативно ставляться до цих занять.

На наявність інтересу до спорту в різних аспектах до експерименту вказали 94,4% респондентів, а після експерименту 96%. І до і після експерименту перевагу віддали наступним варіантам відповідей:

- «дивлюся спортивні змагання по телевізору», «захоплююсь спортивною

фотографією (живописом)»;

- «відвідую спортивні видовища», «читаю спортивні газети та журнали»;

- «я є активним уболівальником (спортивних видовищ, команд, клубів тощо)».

Однак після експерименту на 18% збільшилася кількість студентів, які активно займаються спортом самостійно або у спортивній секції (з 21% до експерименту до 39% після нього). Варіант «ніщо, пов'язане зі спортом, мене не цікавить», обрали 5,6% та 5% відповідно до та після експерименту.

До кінця експерименту зменшилася кількість респондентів, які вважають, що систематичні заняття спортом та участь у змаганнях призводять до негативних наслідків. Порівняльні дані до та після експерименту представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Думка студентів про негативні наслідки при систематичних заняттях спортом та участі у змаганнях у процесі педагогічного експерименту (n=108) (порівняльні дані, %)

НАСЛІДКИ	Завжди		Часто		Інколи		Ніколи	
	До (%)	Після (%)	До (%)	Після (%)	До (%)	Після (%)	До (%)	Після (%)
Погіршення результатів навчання	20	18	36	20	22	28	22	34
Однобічний розвиток	12	5	42	22	24	42	22	32
Погіршення здоров'я	12	7	10	5	40	65	38	23
Зниження рівня культури	6	5	16	6	44	71	34	18
Розвиток агресивності	18	10	36	24	20	31	26	35
Недостатній розвиток інтелекту та творчих здібностей	8	5	26	14	36	46	30	35

З таблиці 3.1 видно, що до кінця експерименту змінилася думка респондентів про те, що спорт та спортивні змагання призводять до таких негативних наслідків як односторонній розвиток (думка «часто» - зменшилася на 20%), погіршення здоров'я (думка «рідко» - збільшилася на 25%), розвиток

агресивності (думка «рідко» збільшилася на 11%) і т.д. (табл.3.1).

Змінилося на краще і ставлення студентів до занять з фізичного виховання в університеті. До експерименту майже половина респондентів (46%) були незадоволені (принаймні, не зовсім] задоволені) цими заняттями.

До негативних аспектів у першу чергу були віднесені такі: «поганий спортивний інвентар» (49,4%); «відсутність умов для того, щоб привести себе до ладу після занять» (47%); "місце їх проведення" (30%); "я не отримую від них того, що мені хотілося б отримати" (28,7%); «зміст занять - їх зміст дуже одноманітний» (26,4%); "мало краси, естетики, доброти" (25,3%); «вимога обов'язкового виконання норм фізичної підготовленості» (19,5%); мало рухливих ігор (вказали 15% респондентів); «викладач рідко відзначає досягнення» (13,8%); "методику проведення занять" (10,3%); «дівчата та хлопчики займаються разом» (7%); «переживання (почуття сором'язливості) через свою статуру та слабку фізичну підготовленість» (4,6%); "проводиться багато змагань, в яких рідко вдається бути переможцем" (3,4%).

Близько 33% респондентів висловили побажання, щоб на заняттях з фізичного виховання в університеті було більше ігор та змагань. Близько 21% опитаних побажали, щоб змагання були більш доброзичливими, тоді як 10% респондентів висловили перевагу, щоб викладачі менше влаштовували змагань, аргументуючи це тим, що «все одно переможцями стають ті самі спортивно-обдаровані хлопці». 23% респондентів побажали, щоб у конкурсах і змаганнях було більше краси та естетики. 21,8% запропонували змінити систему вимог викладача: він повинен заохочувати особисті досягнення, а не виконання норм.

Після експерименту кількість респондентів, які не зовсім задоволені заняттями з фізичного виховання в університеті, скоротилася до 30%. Причому як аргумент для виправдання даної позиції використовувалося переважно посилення на поганий спортивний інвентар, місце проведення занять (зокрема, зазначалося, що не проводяться заняття в басейні, немає великого футбольного поля, немає місця для лижної підготовки) і час проведення занять (після них доводиться йти й інші предмети, які потребують уваги, зосередженості тощо).

На краще змінилася і оцінка привабливості занять з фізичного виховання. До експерименту на питання про те, «наскільки вам цікаво на заняттях з фізичного виховання», 18% респондентів відповіли, що ці заняття приносять їм «велике задоволення», 46% студентів відповіли, що їм «цікаво» на цих заняттях, 30% відповіли, що вони «мало цікаві» для них (або «зовсім не цікаво») і 6% вагалися з відповіддю. Після експерименту відповідні цифри: 20%, 62%, 15% та 3%.

До експерименту близько третини (30%) респондентів вказали на те, що вони або рідко (26%), або зовсім не відчують (4%) позитивних емоцій на заняттях (7% важко з відповіддю), а разом з тим відчують негативні емоції, почуття та переживання; після експерименту кількість таких респондентів зменшилася до 16%, тобто, майже вдвічі (вагалися з відповіддю - 4%).

Важливим результатом є поліпшення відвідуваності занять із фізичного виховання. Відвідування одного заняття прирівнювалося до одного балу. Максимальна кількість занять із фізичного виховання в університеті за навчальний рік – 68, тобто, максимальна кількість балів, яку студент міг набрати, також дорівнює 68.

Тепер охарактеризуємо основні результати реалізації авторської програми з погляду впливу спортивних змагань на духовно-моральні та психічні якості студентів, їхню поведінку.

Насамперед, відзначимо ті зміни, які відбулися в орієнтації студентів на моральні та естетичні цінності, на норми просоціальної поведінки в ході проведених ігор та змагань.

Аналіз відповідей студентів до педагогічного експерименту стосовно питань анкет, які використовувалися під час опитування, показав, що у вербальному плані вони декларували високий рівень загальної моральності. Так, в анкеті «Принципи «Фейр плей» («чесної гри»))» з'ясовувалась реакція студентів на 12 ситуацій, які можуть виникнути у спортивному змаганні та вимагають вирішення моральної проблеми, пов'язаної з принципами «чесної гри». Респонденти мали віднести чи не віднести кожне з висловлювань до принципів

«Фейр плей». За правильну відповідь вони отримували 1 бал, за неправильну – 0. У середньому, правильно відповіли 72% респондентів, неправильно – 28%. Виходячи з цих даних, можна сказати, що студенти добре знають принципи «чесної гри».

Проте коли респондентам було запропоновано від загальної декларації визнання моральних норм поведінки перейти до оцінки тієї чи іншої конкретної ситуації під час спортивних змагань, вибрати свій варіант поведінки, то ми побачили декларативний характер орієнтації студентів на моральну поведінку стосовно суперництва.

Так, на питання, як повинен поводитися спортсмен (гравець команди) під час змагань, студентам пропонувалося вибрати той варіант поведінки, який вони вважали найбільш правильним. Усього трохи більше половини респондентів вибрали варіанти поведінки, які говорять про їхню моральність: 51% респондентів відповіли, що «обов'язок гравця - суворо дотримуватися правил, чесно вести поєдинок, навіть якщо він (його команда) програє», 48% - «найголовніше для спортсмена - показати гарну гру, навіть якщо це не дозволить досягти перемоги», 7% – «навіть якщо суддя не помітив, що гравець порушив правила, той має припинити гру». Інші варіанти розподілилися таким чином: «спортсмен може вдавати, симулювати травму, порушувати правила, якщо це сприяє перемозі» - 24%, «якщо глядачі вітають бійки, грубість, гравці повинні вести себе також» - 10%, «добрий гравець команди-суперника може бути нейтралізований у будь-який спосіб» - 8%, «гравець може дозволити собі будь-які порушення, аби це залишалося непоміченим суддею» - 7%.

Одне з питань анкети було сформульовано наступним чином: під час телетрансляції хокейного матчу між Росією та Чехією з чемпіонату світу 1998 р. репортер сказав: «У коханні та у спорті всі засоби хороші для досягнення мети». Чи згодні ви з його висловлюванням стосовно сучасного спорту (принаймні, якщо йдеться про досягнення перемоги у дуже важливому змаганні)? 24% студентів повністю погодилися з цим висловом, 56% погодилися частково та 20% – відповіли «ні». 42% студентів обрали висловлювання, слова якого

належать футбольному тренеру В. Ломбарді, США: «перемога – не найголовніше, перемога – єдине, заради чого варто боротися». 42% вважають, що «головне у спортивному змаганні не перемога, а участь» та 16% висловили думку, що «головне в житті не тріумф, а битва; важливіше хоробро битися, ніж перемогти».

Така ж картина виявляється і при аналізі відповідей респондентів на питання про те, які спортсмени (команди) заслуговують на більш високу оцінку та схвалення: ті, які здобули перемогу у відповідальному змаганні, хоча при цьому діяли не дуже красиво, допустили порушення правил чесної гри, або ті, які суворо дотримувалися даних правил, принесли глядачам задоволення красою своїх дій, намагалися щосили, але все-таки не здобули перемоги. Більшість (56%) респондентів віддала перевагу першу, менш моральну позицію, 34% - другу (10% респондентів не змогли віддати перевагу жодному з цих варіантів).

Слабку орієнтацію респондентів на моральну поведінку у спорті підтверджують і результати опитування щодо їхньої реальної поведінки у спортивних змаганнях. Так, лише 16% студентів, які брали участь у спортивних змаганнях, повідомили про те, що вони ніколи не досягали успіху за рахунок порушення правил, яких суддя не помітив. 36% вказали на те, що їм доводилося це робити і 28% - що вони «не пам'ятають» (інші відповіли, що вони не брали участь у спортивних змаганнях). З-поміж студентів, які досягали успіху за рахунок порушення правил, яких суддя не помітив, лише невелика частина — 27% переживали про це (причому дуже сильно — лише 11%); 67% відповіли "ні", а 6% - "не пам'ятаю".

При відповіді на запитання: «які почуття ви найчастіше відчуваєте, коли спортсмени під час змагання, яке ви дивитеся, починають застосовувати силу, «з'ясовувати стосунки» один з одним?», лише 12% вказало на те, що їх «глибоко обурює все те, що відбувається». 56% відповіли: «я із задоволенням спостерігаю таке цікаве видовище», 8%: «зазнаю почуття побоювання за спортсменів, оскільки вони можуть отримати серйозну травму», 10% відповіли, що все

залежить від їх настрою, 12% не відчують жодних особливих емоцій 2% взагалі не дивляться спортивних змагань.

На питання про те, які риси особистості в спортсменах, які є для вас взірцем для наслідування, вас залучають найбільше, 28% відзначили високу моральність та культуру поведінки, 24% - всебічний та гармонійний розвиток, 30% віддали професійній майстерності, 22% вказали матеріальне становище та здатність заробляти великі гроші.

Аналіз результатів педагогічного експерименту свідчить про позитивну динаміку в орієнтації студентів на норми просоціальної поведінки, на духовно-моральні цінності, у тому числі на принципи чесної гри, в ході ігор та змагань.

Так, повторний (наприкінці експерименту) аналіз ставлення респондентів до поведінки спортсменів показав, що вже 18% (а не 7% як до експерименту) дотримуються думки про те, що «при порушенні правил гравець повинен припинити гру, навіть якщо суддя не помітив порушення», 62% (а не 48%) - що «найголовніше для спортсмена - показати гарну гру, навіть якщо це не дозволить здобути перемогу», 70 % (а не 51%) - «обов'язок гравця - суворо дотримуватися правил, чесно вести поєдинок, навіть якщо він (його команда) програє»; 10% (а не 24%) вважають, що «спортсмен може вдавати, симулювати травму, порушувати правила, якщо це сприяє перемозі», 3% (а не 10%) - «якщо глядачі вітають бійки, грубість, гравці повинні поводитися також ». Після експерименту 18% (а не 42% як до експерименту) студентів вибрали висловлювання: «перемога – не найголовніше, перемога – єдине, заради чого варто боротися», 34% (а не 16%) висловили думку, що «головне в житті не тріумф, а битва; важливіше хоробро битися, ніж перемогти».

Змінилося також ставлення студентів до насильства у спорті. Так, при відповіді на питання, які почуття респонденти найчастіше відчують, спостерігаючи за тим, як спортсмени під час змагання починають застосовувати силу, «з'ясовувати стосунки» один з одним, були отримані наступні результати: 29% (а не 12% як до експерименту) вказали на те, що їх "глибоко обурює все, що відбувається", 28% (а не 56%) відповіли "я із задоволенням спостерігаю таке

цікаве видовище", 18 % (а не 8%) відповіли: «зазнаю почуття побоювання за спортсменів, оскільки вони можуть отримати серйозну травму», 6% (а не 10%) відповіли, що все залежить від їх настрою, інші відповіли, що не відчують жодних особливих емоцій і взагалі не дивляться спортивні змагання.

Після експерименту зменшилася також кількість випадків, що характеризуються відхиленнями у поведінці студентів від просоціальної поведінки, що говорить про позитивну динаміку запропонованої інноваційної моделі масових спортивних змагань студентів. До початку педагогічного експерименту у більшості студентів, які беруть участь у змаганнях, відзначалися випадки негативної поведінки. Найчастіше воно виражалося у порушенні правил, обманах, у неповажному ставленні до суперників: грубість (поштовхи гравців), агресія, образи, звинувачення, глузування тощо. Нами було зафіксовано близько 118 випадків такої поведінки. З цим пов'язані і факти негативних переживань студентів у змаганнях, особливо після програшу, відмова від участі у них тощо.

Спостереження за поведінкою студентів наприкінці педагогічного експерименту виявили позитивну динаміку. Більшість студентів намагалися не порушувати норми поведінки навіть у проблемних ситуаціях, що виникають у змагальних іграх. Було зафіксовано 44 антигуманні вчинки з боку учасників змагань (на 74 менше, ніж до експерименту). Негативних емоцій та переживань, пов'язаних із грубістю чи іншими антигуманними вчинками під час та після змагань зафіксовано не було (табл.3.2).

Таблиця 3.2

**Динаміка негативних проявів у поведінці
студентів у змаганнях (n=108)**

НЕГАТИВНІ ПРОЯВИ	ЕТАПИ ЕКСПЕРИМЕНТУ	
	ДО	ПІСЛЯ
Порушення правил, обман	45	14
Відмова від участі у змаганнях	36	12
Відношення до суперника без поваги: грубість (поштовхи, підніжки), образи, звинувачення, насмішки та ін.	37	18

Важливу роль у зазначених позитивних змінах у поведінці студентів відіграли зміни у змісті та формах проведення змагань. Інноваційна модель організації масових спортивних змагань сформувала у студентів не лише мотивацію на співпрацю, взаємодопомогу, співпереживання, радість, а й навички співробітництва, взаємодопомоги, а також вольові якості, працьовитість. На наш погляд це сталося за рахунок того, що команди формувалися як «команди-групи». Різноманітність змагань і показників, якими виявляються і заохочуються досягнення учасників, дозволяв кожному їх проявити свої здібності, відчути себе «переможцем» і цим реалізувати свої домагання визнання.

Важливим при цьому було «...всіляке схвалення та підтримка навіть мінімальних успіхів та досягнень кожного студента у перемозі над самим собою. При виявленні переможців враховувалися лише суттєві відмінності у результатах, всіляко заохочувались краса дій та вчинків, подолання учасником своїх колишніх результатів. Обстановка радості від спілкування, підтримки та взаємодопомоги, що культивується на основі такого підходу, допомагала студентам сприймати однолітка не як супротивника, а як партнера» [14].

Позитивний вплив на поведінку студентів у ситуаціях суперництва мало і підвищення рівня їхньої поінформованості про принципи «чесної гри». У таблиці 3.3 на основі обробки результатів опитування зазначено (у відсотках) кількість студентів, які дали правильні та неправильні відповіді на питання про принципи «чесної гри» до проведення педагогічної роботи з ними та після цієї роботи.

Як видно з таблиці 3.3, з усіх питань, пов'язаних з розумінням того, що таке «чесна гра», значно збільшилася кількість правильних відповідей та зменшилася кількість помилок (з деяких питань їх взагалі не стало).

Важливо підкреслити, що зазначені вище дані, отримані на основі вказаних вище анкет у нашому соціологічному дослідженні під час опитування студентів ЗУНУ та ТНПУ до використання у спортивній роботі з ними авторської програми, тісно корелюють та здебільшого збігаються з даними, які раніше при використанні аналогічних анкет.

Таблиця 3.3

**Результати відповідей студентів на питання
про принципи «чесної гри» (n=108)**

№	Правильні відповіді		Неправильні відповіді	
	ДО (%)	ПІСЛЯ (%)	ДО (%)	ПІСЛЯ (%)
1	94	100	6	—
2	94	100	6	—
3	70	90	30	10
4	95	100	5	—
5	50	82	50	18
6	60	91	40	9
7	70	88	30	12
8	45	79	55	21
9	69	97	31	3
10	71	96	29	4
11	63	92	37	8
12	84	100	16	—

Висновки до третього розділу

1. Опитування показало, що на початку експерименту більшості студентів (у різних іграх від 65% до 78%) – особливо юнакам – більше подобався змагальний варіант гри. Деякі студенти (від 10% до 18%) із невдоволенням погоджувалися грати у незмагальний варіант. Наприкінці експерименту більшість студентів (близько 83%) відповідали, що їм однаково подобаються і змагальні, і незграбні ігри. Підвищення інтересу студентів до ігор та змагань, де для досягнення мети необхідна співпраця всіх членів команди, оцінюється нами як позитивний момент педагогічного експерименту, оскільки такі ігри та змагання орієнтують учасників на просоціальну поведінку.
2. Позитивний вплив на поведінку студентів у ситуаціях суперництва мало і підвищення рівня їхньої поінформованості про принципи «чесної гри». На основі обробки результатів опитування з усіх питань, пов'язаних з розумінням того, що таке «чесна гра» до проведення педагогічної роботи з ними та після цієї роботи, значно збільшилася кількість правильних відповідей та зменшилася кількість помилок (з деяких питань їх взагалі не стало).
3. Спостереження за поведінкою студентів наприкінці педагогічного експерименту виявили позитивну динаміку. Більшість студентів намагалися не порушувати норми поведінки навіть у проблемних ситуаціях, що виникають у змагальних іграх. Було зафіксовано 44 антигуманні вчинки з боку учасників змагань (на 74 менше, ніж до експерименту). Негативних емоцій та переживань, пов'язаних із грубістю чи іншими антигуманними вчинками під час та після змагань зафіксовано не було.
4. Наприкінці експерименту змінилася думка респондентів про те, що спорт та спортивні змагання призводять до таких негативних наслідків як односторонній розвиток (думка «часто» - зменшилася на 20%), погіршення здоров'я (думка

«рідко» - збільшилася на 25%), розвиток агресивності (думка «рідко» збільшилася на 11%) і т.д.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Аналіз проведеної в ході експерименту роботи на основі використання інноваційної моделі масових спортивних змагань студентів показав, що вона не лише допомагає формуванню у студентів позитивного ставлення до фізичного виховання та занять спортом, але надає цьому відношенню гуманістичну спрямованість та сприяє їхньому гуманістичному вихованню в цілому.

5. Завершуючи обговорення результатів педагогічного експерименту на основі реалізації авторської програми організації масових спортивних змагань студентів, не можна не відзначити ту обставину, що її успіх та оптимальна ефективність багато в чому залежить від рівня готовності фахівців до використання передбачених цією програмою та вказаних вище інноваційних форм та методів.

6.

125 самої себе. Підставою цього висновку служить як величезний соціально-педагогічний потенціал спортивної діяльності, а й особливості студентства як соціальної групи.

3. Моніторинг існуючої системи масових спортивних студентських змагань виявив наявність суттєвих проблем, що стосуються їхнього впливу на особистість, поведінку та відносини студентів.

По-перше, до активних занять спортом включається, як правило, лише невелика частина студентів. Багато студентів не бажають брати участь у спортивних змаганнях, побоюючись програшу та пов'язаних з ним негативних наслідків, а ті, хто регулярно в них бере участь, часто студентами є лише формально.

По-друге, у масових спортивних змаганнях студентів не реалізується повною мірою позитивний потенціал спортивної діяльності. Особливо низька роль цих змагань у розвитку моральних, естетичних, творчих здібностей студентів.

По-третє, для студентів-учасників спортивних змагань, як правило, характерна така сильна мотивація на високі спортивні досягнення, перемогу, що вони прагнуть досягти цього за будь-яку ціну - навіть за рахунок здоров'я та порушення моральних принципів.

4. До основних принципів і напрямів підвищення соціально-педагогічного значення масових спортивних змагань студентів віднесені такі:

- створення умов для участі у змаганнях та підготовці до них не тільки фізично розвинених, спортивно обдарованих, але практично всіх студентів, включаючи осіб з ослабленим здоров'ям та осіб з обмеженими можливостями (інвалідів);
- формування у студентів гуманістичного ставлення, як до спортивним змаганням, і до спорту загалом; визнаючи важливе значення для вирішення цього завдання інформаційно-роз'яснювальної, просвітницької діяльності, не слід перебільшувати її роль та значення; насамперед слід шукати шляхи вдосконалення організації спортивних змагань;
- особливо значний вплив на особистість, поведінку та соціальні відносини спортсменів і тренерів надає спосіб організації ігрового суперництва і співробітництва, що використовується на цих змаганнях.

5. Спеціалістами різних країн запропоновано низку підходів до модифікації традиційного способу організації масових спортивних змагань, які доцільно використовувати для вдосконалення існуючої системи організації студентських змагань.

6. Ефективною новою формою організації масових спортивних змагань студентів є розроблена автором модель, основними особливостями якої є такі.

- інноваційний підхід до програми та системи визначення переможців;
- змагання проводяться не між збірними командами, а між «командами-групами» (до такої команди входять усі студенти навчальної групи незалежно від рівня фізичної підготовленості та спортивної майстерності);
- змагання проводяться як одноступінчасті, без попереднього відбору.

7. Про ефективність авторської програми (з погляду підвищення соціально-педагогічного значення спортивних змагань студентів) свідчить позитивна динаміка наступних показників:

підвищилася масовість участі студентів у спортивних змаганнях інноваційної моделі. Так із можливих 260 осіб — учасників експерименту, у змаганнях інноваційної моделі брали участь 236, 230, 241, 239, 228, 227, 249 тощо, тоді як у традиційних спортивних змаганнях – 78, 41, 20, 10 55, 109 і т.д. людина з потенційних 420 та 380 студентів 1 та 2 курсів.

- на краще змінилася думка студентів щодо значущості та привабливості спортивної діяльності (збільшилася з 62% до 84% кількість студентів, які вважають, що активні заняття спортом мають дуже велике значення для сучасної людини, та зменшилась з 34% до 10% кількість тих, хто вважає, що ці заняття не мають великого значення);

- на 8% збільшилася кількість студентів, які займаються спортом самостійно або у спортивній секції (з 21% до експерименту до 29% після нього);

- покращилось ставлення студентів до занять з фізичного виховання в університеті (з 46% до 30% скоротилася кількість студентів, які не задоволені або не зовсім задоволені цими заняттями);

- на 28% збільшилась кількість студентів, яким подобається брати участь у змаганнях, конкурсах (з 52% до 80% до та після експерименту відповідно);

- змагання та конкурси інноваційної програми змагань сприяли гармонійному та різнобічному розвитку студентів, задоволенню їх інтересів та потреб не тільки у фізичному (змагання з багатоборства, ігрових видів спорту), а й в інтелектуальному («конкурс ерудитів-художників», технічну майстерність («конкурс винахідників», «конкурс технічного та естетичного виконання прийомів ігрових видів спорту», «конкурс груп підтримки», Спартіанські ігри);

- на достовірну величину покращилася відвідуваність занять з фізичного виховання у студента

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажиппо ОЮ, Бондар АС. Особливості рекреаційної та фізкультурно-спортивної діяльності дітей та молоді в Україні. Спортивна медицина. 2014;1:41–6.
2. Антушевич ЕВ, Карчевская ЕН. Разработка маркетинговой стратегии спортивной организации. Вестник ГГТУ им. П.О. Сухого. 2016;3(66):80–6.
3. Благій О, Захаріна Є. Організаційно-педагогічні умови формування мотивації студентів до рухової активності у процесі фізичного виховання. Теорія і методика фіз. виховання і спорту. 2009;4:92–5.
4. Булатова М, Литвин О. Здоров'я та фізична підготовленість населення України. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2004;1:3–9. 178
5. Вареник ОН. Исторические предпосылки становления и развития системы спорта для всех в Украине. В: Олімпійський спорт і спорт для всіх. Тези доп. IV Міжнар. наук. Київ: Олімпійська література; 2010, с. 657.
6. Ваулін О, Пітин М, Нерода Н. Взаємодія організаційно-економічних чинників комерціалізації змагань із фехтування. В: Приступа Є, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. Львів; 2015;19;1, с. 29–33.
7. Вербицький ВА, Бондаренко ІГ. Історія фізичної культури та спорту в Україні: навч. посіб. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили; 2014. 340 с.
8. Вербець ВВ. Методологія та методика соціологічних досліджень. Острог: РВВ НаУОА; 2001. 185 с.
9. Винничук О. Фізична культура в освітній практиці Буковини кінця ХІХ–початку ХХ століття. В: Вісник Тернопільського нац. пед. ун-ту імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. Зб. наук. пр. Тернопіль, 2014;2, с. 17–23.

10. Грабовський ЮА, Ткачук ВП, Степанюк СІ. Масова фізична культура і спорт: основи організації та методики: навч. посіб. Херсон; 2014. 231 с.
11. Грибан ГП. Особливості організації системи фізичного виховання студентів-аграріїв. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2012;37(2):54–9.
12. Гусєв АВ. Спорт і медіа в масовому суспільстві: проблеми взаємодії . Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2015;2:81–6.
13. Гусєв АВ. Зв'язки з громадськістю у сфері спорту. Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2014;1/2:183–7.
14. Деделюк Н, Козібродський С, Овчаренко Т. Система організації спортивно-оздоровчої діяльності студентів Волинського національного університету імені Лесі Українки. В: Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я в сучасному суспільстві. Зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Луцьк; 2012;1(17), с. 41–5.
15. Дудіцька СП, Ніколайчук ОП. Специфіка організації заходів фізкультурно-спортивного спрямування у виховному процесі сучасного навчального закладу. Теорія і методика освітнього менеджменту. 2016;1.
16. Дутчак М, Мартин П. Мережа центрів фізичного здоров'я населення "Спорт для всіх" в Україні: досягнення, проблеми та перспективи. Нова педагогічна думка. 2013;4:104–8.
17. Дутчак М, Андрєєва О, Катерина У. Зарубіжний досвід організації фізичного виховання студентів країн, які мають високий рівень залучення населення до оздоровчої рухової активності. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2018;3:49–58. 181
18. Дутчак М. Парадигма оздоровчої рухової активності: теоретичне обґрунтування і практичне застосування / Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2015;2:44–52.
19. Дутчак МВ. Реалії та перспективи трансформації масового спортивного руху в Україні. В: Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні. Зб. наук. пр. Рівне; 2006;3;2, с. 200–12.

20. Єдинак Г.А. Деякі теоретико-методичні аспекти посилення мотивації студентів до систематичної фізичної активності оздоровчої спрямованості. В: Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Зб. наук. пр. Чернігів; 2014;118(3), с. 109–13.
21. Еншин ММ. Спортивный менеджмент и маркетинг: учеб.-метод. комплекс. Новополюк: ПГУ; 2008. 252 с.
22. Жданова О.М, Чеховська Л.Я. Основи управління сферою фізичної культури та спорту: навч. посіб. Львів: ЛДУФК; 2017. 244 с.
23. Жданова О.М, Чеховська Л.Я, Данилевич М.В, Грибовська І.Б. Оптимізація діяльності фахівців щодо залучення населення до систематичних фізкультурно-оздоровчих занять. В: Приступа ЄН, редактор. Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. Львів; 2012;16(2), с. 81–7.
24. Жуков С.М, Кузьміна М.І. Види популярних спортивних ігор у вищих навчальних закладах. В: Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Зб. наук. пр. Чернігів; 2013;112(1), с.137–9.
25. Завидівська Н.Н. Особливості проектування процесу здоров'язберігального навчання студентів на засадах фундаменталізації змісту загальної фізкультурно-оздоровчої освіти. В: Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк; 2015;1:41–7.
26. Заневський І.П, Русіло П.О, Ярошко С.А. Спортивна метрологія. Основи теорії спортивних тестів і оцінок. Львів: ЛДІФК; 1994.72 с.
27. Земська Н.О. Характеристика рухової активності студентської молоді. В: Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Луцьк; 2012;3, с. 211– 5.
28. Зенкова А.М. Організаційні основи проведення легкоатлетичних змагань в умовах комерціалізації [автореферат]. Київ: НУФВСУ; 2013. 23 с.

29. Зінюк А.В. Роль сучасних мас-медіа в популяризації масового спорту та здорового способу життя. В: Вісник Одеського нац. ун-ту. Серія: Соціологія і політичні науки. Зб. наук. пр. Одеса; 2013;18;2(1), с. 260–6.
30. Золочевський В.В. Теорія і практика організації фізкультурно-масової роботи із студентською молоддю у вітчизняній педагогіці (кінець XIX – перша половина XX ст) [автореферат]. Харків: Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди; 2009. 22 с. 184
31. Кашуба В.О, Юхно Ю.О, Хмельницька І.В. Застосування сучасних інформаційних технологій у період проведення та завершення спортивних змагань. В: Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Луцьк; 2012;1, с. 119–26.
32. Клімченко Т, Турка Р, Грибовська І. Мотиваційні пріоритети учасників масових рекреаційних заходів системи спорту для всіх. В: День студентської науки. Зб. тез доп. за результатами наук. конф. студ. ЛДУФК. Львів; 2016, с. 26–7.
33. Козин Л.В. Використання інструментів спортивного маркетингу в контексті формування лояльності спортивних вболівальників. Молодий вчений. 2017;6:442. 185-9.
34. Лазоренко С.А, Чхайло М.Б. Давньогрецькі спортивні свята. В: Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Зб. наук. пр. Чернігів; 2014;118(1), с. 180–3.
35. Лапочук Н.О, Удачина Л.А, укладачі. Організація та суддівство змагань з видів спорту: навч.-метод. посіб. Маріуполь; 2014. 52 с.
36. Лелека В.М. Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров'я і професійної підготовки студентської молоді. В: Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Чернігів; 2014;118(2), с. 138–40.

37. Ліщук С.В. Система державного регулювання у сфері фізичної культури та спорту в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014;12:1–3.
38. Ложкин Г, Мошковская О. Соревнование: явление и процесс. В: Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Луцьк; 2002;2, с. 157–9.
39. Лукашук В. І. Індустрія спорту: історія та сучасність: монографія. Харків: Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна; 2011. 480 с.
40. Магльований А.В. Основи інформаційного поля здоров'я особистості. В: Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту імені Т. Г. Шевченка. Зб. наук. пр. Чернігів; 2010;81, с. 285–9.
41. Мазін В.М. Навчальна програма дисципліни „Організація та проведення спортивних змагань”: для бакалаврів спеціальності „Фізичне виховання”. Київ: МАУП; 2004. 18 с. 187
42. Марчук В.М, Марчук Д.В. Особливості організації проведення змагань зі спортивної акробатики. В: Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Серія: Фізичне виховання, спорт та здоров'я людини. Кам'янець-Подільський;2017;10, с. 323–9.
43. Матвієнко М.І. Формування умінь та навичок до самостійних занять фізичними вправами студентів педагогічних університетів [автореферат]. Київ; 2017. 24 с.
44. Палагнюк Т.В. Вплив масових спортивних заходів на формування особистості молодшої людини. В: Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. Зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Луцьк; 2008;1, С. 97–99.
45. Плаганюк Т. Вплив масових заходів на формування особистості молодшої людини. В: Зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки. Луцьк; 2008, с. 97–9.
46. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Киев: Олимпийская литература; 2004. 808 с. 190

47. Приступа Є, Чеховська Л, Турка Р. Система підготовки спортивно-масових заходів у спорті для всіх. *Фізична активність, здоров'я і спорт*. 2017;2(28):69–77.
48. Приступа Є.Н, Жданова О.М, Линець М.М, та ін. *Фізична рекреація: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту*. Дрогобич: Коло; 2010. 448 с.
49. Рибчич І.Є. Організаційно-правові механізми управління системою надання фізкультурно-спортивних послуг в державі. *Ефективність державного управління*. 2015;42:191–7.
50. Романчук С.В, Петрук А.П, Биков Р.Г. Активізації навчального процесу з фізичного виховання студентів щодо впровадження здоров'язбережувальних методик. В: Арзютов Г.М, редактор. *Науковий часопис. Нац. пед. ун-ту ім. М. П.Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура та спорт)*. Зб. наук. пр. Київ; 2015;5(1), с. 215–8.
51. Сервачак О.В. Теоретичний аналіз психологічних проблем проведення масових спортивних заходів. В: *Проблеми екстремальної та кризової психології*. Зб. наук. пр. Київ; 2013;14(2), с. 314–22.
52. Сергієнко В.М, Полтавцева Т.І. *Технології організації спортивно-масової і фізкультурно-оздоровчої роботи: навч. посіб.* Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка; 2008. 164 с.
53. Синицина Г.А, Жегус О.В, Тарасов І.Ю, Чуйко Л.О. Маркетингове дослідження сфери дитячого та молодіжного спорту в Харкові. В: *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. Зб. наук. пр. Харків; 2015;1, с. 289–301.
54. Стрижак О.О, Шевченко В.В. Спортивно-масові заходи та їх значення для розвитку людини. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2010;3:161–4.
55. Тамашевський І.Я. *Організація та проведення змагань з волейболу: навч.-метод. матеріали*. Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка; 2010. 32 с.
56. Турка Р. Алгоритм залучення населення до рухової активності через спортивно-масові заходи. *Фізична активність, здоров'я і спорт*. 2017;3:78–84.

57. Турка Р. Інформаційна підтримка спортивно-масових заходів в системі „спорт для всіх”. В: Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення. Матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. Львів; 2014, с. 154–9.
58. Ульянов І. Організація масового спорту на різних рівнях управління у Німеччині. В: Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення. Матеріали XI Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю; 10–11 трав. 2018 р. Львів; 2018, с. 21–8.
59. Цибульська В.В, Безверхня Г.В, укладачі. Організація та методика спортивно-масової роботи: навч. посіб. Умань: Візаві; 2014. 220 с.
60. Чернишевич Н.І. Масове театралізоване культурно-спортивне свято в Галичині (кінець XIX – початок XX ст.). В: Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Наук. зб. Рівне; 2012;18(2), с. 69–73.
61. Чеховська Л. Сучасний стан і проблеми розвитку інфраструктури масового спорту України. В: Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2017;3К(84)17;1, с. 526–31.
62. Шутєєв В.В. Особливості формування здорового способу життя в середовищі студентської молоді. Слобожанський науково-спортивний вісник. 2013;4:121–4.